

Foto: © UNICEF/NYHQ2011-1059/Holt

Přístup ke spravedlnosti pro děti s mentálním postižením

Mezinárodní standardy a zjištění
z deseti členských států Evropské unie

Přístup ke spravedlnosti pro děti s mentálním postižením

**Mezinárodní standardy a zjištění
z deseti členských států Evropské unie**

2015

Leden 2015

ISBN 978-615-80236-0-3

Prohlášení o autorských právech:

© Mental Disability Advocacy Center (MDAC), 2015. Všechna práva vyhrazena.

Tato publikace byla vytvořena s finanční podporou programu Evropské unie Základní práva a občanství. Za obsah publikace odpovídá pouze Mental Disability Advocacy Center a v žádném případě jej nelze považovat za vyjádření názoru Evropské komise.

Obsah

Slovo úvodem: Děti jsou dětmi, jsou dětmi...	4
Shrnutí.....	5
Úvod.....	7
Kategorie I: Právo, Monitoring a stížnosti – strukturální indikátory	11
Kategorie II: Účast v soudních nebo správních procesech – procesní indikátory	18
Kategorie III. Uspřádání přístupu ke spravedlnosti – procesní indikátory	28
Příloha 1: Projektoví spolupracovníci	36

Slovo úvodem: Děti jsou dětmi, jsou dětmi...

Chlapec se na ulici rozkřičí a napadne kolemjdoucího. Bude přivolána policie a policejní příslušník vezme rozčilené a rozrušené dítě na policejní stanici a aby se „zklidnilo“, umístí ho do cely. Dítě se s hrůzou v očích skrčí do kouta. Zůstane tak 24, možná 48, možná 72 hodin, bez jakékoli pomoci a bez možnosti jít kamkoli jinam. I jeho zákonní zástupci ho považují za přítěží.

Kdo jeho případ dostane k soudu? Jako dítě s mentálním postižením není v jeho silách se sám domoci spravedlnosti. Kdo se postaví jeho zákonným zástupcům, kteří selhávají při ochraně jeho práv?

Před ústavním zařízením pro dívky s mentálním postižením parkuje dlouhá řada aut. Řidiči čekají, až děti půjdou ven, a lákají je do svých aut na jídlo, čokoládu nebo drobné obnosy peněz na „rychlouku“. Řidiči se při sexuálním vykořisťování těchto dívek cítí bezpečně. „Tito idioti nebudou u soudu akceptováni jako svědci“, myslí si.

Kdo pomůže těmto dívkám, až jejich případ bude nakonec řešen před soudem? Kdo zajistí, že budou vyslyšeny? Kdo jim poskytne nezbytnou podporu k tomu, aby se mohly vyjádřit? Jaké existují záruky pro to, že soud uzná jejich svědectví jako důkaz?

Sedmnáctiletý chlapec s těžkým mentálním postižením je nucen svědčit před soudem v případě dopravní nehody. Nerozumí dobře, má poškozený sluch a je pro něj těžké se soustředit déle než 20 minut. Bojí se a potřebuje jít na záchod. Soudce a oba právníci začínají být netrpěliví. Nevládně chlapce napomínají. Situace je horší a horší. Dítě přestane mluvit a rozpláče se. Ztracený důkaz, ztracený čas. Tyto děti by neměly být připouštěny k soudu, že? Nebyly by schopny svědčit nikde, že?

Kdo řekne soudům, že děti s mentálním postižením potřebují pomoc a že jsou schopny svědčit za podmínky, že je jim poskytnuta podpora? Kdo řekne soudům, že tyto děti mají hlas, jemuž je třeba naslouchat? Kdo řekne soudci, že musí změnit způsob, jakým je vedeno řízení, a to v souladu s nejlepším zájmem dítěte?

Třináctiletá dívka s Downovým syndromem byla znásilněna a otěhotněla. Její rodiče ani soud nevěří, že je způsobilá svědčit. Státní zastupitelství proto nepokračuje ve vyšetřování daného případu. Rodiče se rozhodnou, že ji nechají uvést do narkózy, podstoupit císařský řez a dítě poté dají k adopci. Nikdo se přitom neobtěžoval se na cokoli ptát oné dívky. Nikdo se jí nezeptal, jestli by poznala pachatele, nebo jestli rozumí tomu, že je těhotná. Nikdo se jí nezeptal, jestli by dítě chtěla, a nepochybně se jí nikdo ani nedotázal, jestli by pro ni bylo myslitelné se o své dítě postarat. Má Downův syndrom, a tak si všichni myslí, že není potřeba s ní o těchto komunikovat.

Kdo její případ dostane k soudu a dohlédne na to, že bude vyslyšena? Kdo posoudí, co všechno je dívka schopná dělat a jakou podporu by si přála a potřebovala? Kdo bude chránit její práva jako dítěte a současně jako rodiče?

V mnoha, příliš mnoha zemích jsou děti s postižením marginalizovány, stavěny na okraj a dokonce vnímány jako boží trest. Tyto děti jsou skryté, činěné neviditelnými, nevyslyšené a je s nimi zacházeno jako s hanbou své rodiny. V nejlepších případech jsou vnímány jako přítěží, v těch nejhorších jsou označovány za „idioty“, „retardované“ nebo dokonce za „čarodějnice“, které byly seslány, aby trestaly své rodiny. Některým rodinám se jako jediná volba jeví opuštění dítěte.

Kdo bude hájit tyto děti vůči jejich rodičům, komunitě a učitelům (pokud vůbec budou chodit do školy)? Který soud bude akceptovat jejich nároky, vrátí jim jejich práva a vyslyší jejich hlas? Neopustí je soudy taky?

Žádný z těchto případů není smyšlený. Jedná se o případy, se kterými jsem se setkala v pozici soudkyně, odbornice v dané oblasti a členky Výboru OSN pro práva dítěte. A zobrazují mnohem širší problémy napříč Evropou.

Všechny státy vyjma dvou ratifikovaly Úmluvu o právech dítěte a jsou proto právně zavázány chránit všechny děti žijící na jejich území. Většina států rovněž ratifikovala Úmluvu o právech osob se zdravotním postižením, zaručující dětem s mentálním postižením přístup ke spravedlnosti.

VŠECHNY děti mají právo na ochranu. VŠECHNY děti mají právo na přístup ke spravedlnosti.

Státy mají povinnost poučit rodiče dětí s postižením o právech těchto dětí. A státy mají rovněž povinnost pomoci rodinám při výchově svých dětí.

Státy musí usnadňovat přístup ke spravedlnosti VŠEM dětem tím, že jim budou poskytovat podporu. Byla již vytvořena řada podpůrných mechanismů, jako jsou prostředníci, kteří usnadňují komunikaci mezi soudy a dětmi, a důvěrníci, kteří děti doprovází v průběhu celého řízení. Existují i další prostředky jako je spojení pomocí videa, aby děti mohly být vyslyšány v prostředí, které je jim známé, vzdělávání soudců, dalších soudních osob a právníků v oblasti jednání s dětmi a manuály zaměřené na zajištění potřeb dětí v soudním systému. Ale žádné z těchto praktik nejsou konzistentně uplatňovány napříč Evropou.

Mechanismy ochrany musí být poskytnuty VŠEM dětem. A překážky v přístupu ke spravedlnosti pro děti s postižením musí být odstraněny.

Věřím, že tato zpráva je výborným nástrojem a zcela nezbytným prostředkem objasnění řady problémů a forem diskriminace, kterou zažívají děti s mentálním postižením v trestních, občanskoprávních nebo správních věcech.

Je čas, aby smluvní státy Úmluvy o právech dítěte a Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením naplňovaly své povinnosti a aby soudní a správní systémy věděly, jak správně jednat s touto nesmírně marginalizovanou skupinou dětí.

V nejllepším zájmu dětí. A stejně tak v zájmu spravedlnosti.

Soudkyně Renate Winter

Členka Výboru OSN pro práva dítěte

Shrnutí

„Přístup ke spravedlnosti“ je základní princip právního státu. V procesním slova smyslu v sobě zahrnuje právo na přístup k mechanismům spravedlnosti, včetně soudů. Ve více hmotněprávním slova smyslu vyplývá z práva na účinný prostředek nápravy v případě porušení základních práv, jak je garantováno v článku 8 Všeobecné deklarace lidských práv. Je úzce spojen s principem rovnosti před zákonem.

Dětem s mentálním postižením byla obecně tato práva odpírána. Teprve v nedávné době, od přijetí Úmluvy o právech dítěte a následně Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením, začaly být tyto děti jako nositelé práv a ne pouze jako pasivní příjemci péče. Tento postojový posun se nicméně ještě musí přetavit do systémových změn v rámci národních justičních systémů.

Napříč Evropou děti s mentálním postižením neúměrně zažívají rozličná porušení jejich lidských práv, včetně odepření vzdělání, umístění do ústavů, které je segregují z jejich přirozeného prostředí, a jsou vystaveny vyššímu riziku, že se stanou obětí špatného zacházení, vykořisťování nebo jiné formy zneužívání. Jsou současně nadměrně zastoupeny v systému trestní spravedlnosti, a to buď jako obvinění nebo oběti. Jejich výpovědi jsou často v rámci justičního systému, který zůstává rigidním a paternalistickým, přehlíženy. Často nejsou ani konzultovány v otázkách, které budou mít pravděpodobně zásadní dopad na jejich životy.

Předkládaná zpráva má dva stěžejní cíle. Tím prvním je přinést ucelený přehled mezinárodního práva a standardů v otázce přístupu ke spravedlnosti a tyto aplikovat specificky ve vztahu k dětem s mentálním postižením v evropském kontextu. Pozornost je rovněž věnována vývoji na evropské úrovni, včetně Pokynů Rady Evropy o justici vstřícné k dětem, Listině základních práv Evropské unie a Evropské úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod. Na základě těchto standardů bylo formulováno jedenáct indikátorů za účelem posouzení rozsahu, v němž vlády činí kroky pro zlepšení přístupu ke spravedlnosti pro děti s mentálním postižením v národních kontextech. Ty zahrnují jak strukturální indikátory, vztahující se k národnímu právu, politikám a monitorovacím rámcům, tak indikátory procesní, týkající se účasti dětí v soudních nebo správních procesech a usnadňující přístup ke spravedlnosti.

Druhým cílem této zprávy je shrnout zjištění výzkumu na dané téma v deseti členských státech Evropské unie, konkrétně Bulharsku, České republice, Irsku, Litvě, Lotyšsku, Maďarsku, Rumunsku, Slovinsku, Spojeném království a Španělsku. Jedná se, alespoň podle našich informací, o první transnárodní studii, která byla vypracována na téma přístupu ke spravedlnosti pro děti s mentálním postižením v Evropě.

Jedno z nejsilnějších zjištění je, že zde existuje absolutní nedostatek dostupných dat o tom, kolik dětí s mentálním postižením přichází do kontaktu se soudními nebo správními systémy, o povaze jejich postižení, nebo o výstupech daných řízení. Zatímco všechny země mají národní mechanismy pro monitorování lidských práv, realizátoři výzkumu napříč deseti evropskými zeměmi zjistili, že tyto mechanismy pouze vzácně zohledňují postavení této obzvláště marginalizované skupiny dětí.

Aby se mohli vypořádat s touto mezerou, realizátoři výzkumu dělali rozhovory s právníky, soudci, rodiči a jinými odborníky a vyptávali se na jejich pohled a zkušenosti ve vztahu k dětem s mentálním postižením v soudních nebo správních systémech. Navzdory povinnosti státu posuzovat potřeby dětí za účelem zajištění jejich účasti v řízeních, která se jich dotýkají, k tomuto posouzení v praxi dochází pouze vzácně. Ve většině případů bylo účelem těchto posouzení zjištění kognitivních schopností dětí a jejich schopnosti učinit validní svědeckou výpověď v souladu s pravidly dokazování, spíše než posouzení způsobu, jímž se tyto děti dorozumívají, a jejich potřeb. Výsledkem tak je, že v mnoha případech byly tyto děti vyloučeny ze soudních nebo správních řízení, nebo byly nuceny snášet řízení, které bylo formální, rigidní a v němž jim bylo zcela upřeno právo být slyšen.

Zpráva formuluje řadu doporučení vládám a Evropské unii, které se na tyto problémy snaží reagovat. Klíčové je, že několik vlád přistoupilo k posouzení jejich národní legislativy a politických rámců, aby identifikovaly překážky v přístupu ke spravedlnosti pro děti s mentálním postižením. Evropská unie může a měla by hrát důležitou roli při poskytování technické pomoci vládám, aby tento proces probíhal efektivně. V této souvislosti jsou nedocenitelným zdrojem informací Pokyny Rady

Evropy o justici vstřícné k dětem. Evropská unie by navíc měla převzít vedoucí úlohu při tvorbě systémové studie o rozsahu, v němž evropské soudní a správní systémy odpovídají právům a potřebám dětí s mentálním postižením.

Je zřejmé, že na domácí úrovni jsou největšími překážkami, s nimiž je třeba se vypořádat, omezené vědomosti a vylučující postoje těch, kteří se podílí na chodu spravedlnosti, čítajíc v to soudce, právníky, policisty, sociální pracovníky a psychology. Ačkoliv osoby realizující výzkum narazili na několik příkladů slibné praxe, jako je zřizování výslechových místností vstřícných k dětem a využívání prostředníků, tyto byly spíše ojedinělé. Nyní je tedy důležité, aby vlády učinily kroky za účelem zvýšení povědomí daných odborníků o právech dětí, osob se zdravotním postižením a o významu multidisciplinárního přístupu k odstraňování překážek a zlepšování kvantity i kvality spravedlnosti pro děti s mentálním postižením.

Tyto změny budou potřebovat čas, ale vlády mohou a měly by rovněž činit některé kroky bezprostředně. Například dětem, které se dostanou do kontaktu se soudním systémem, by měla být jako jejich právo zajištěna bezplatná právní pomoc a právní zastoupení, a to zvláště v případech, kdy je zde pravděpodobný konflikt jejich zájmů se zájmy jejich rodičů nebo opatrovníků. U mnoha dětí samozřejmě nebude pravděpodobné, že by

v případě porušení jejich práv samy vyvolaly příslušné řízení. V těchto případech je nezbytné, aby jiné nezávislé instituce, jako jsou národní orgány na ochranu lidských práv a neziskové organizace, mohly podat stížnost jménem dětí a v souladu s jejich instrukcemi.

Indikátory a zjištění formulovaná v této zprávě ukazují, že v současnosti je potřeba věnovat těmto otázkám mnohem větší pozornost. S cílem přispět k tomuto procesu byl v rámci tohoto projektu vytvořen současně soubor nástrojů, které by měly vlády a další subjekty využívat, a to včetně manuálu vzdělávání a syllabu pro odborníky působící v rámci soudních nebo správních systémů, pokynů a standardů zaměřených na sběr dat a factsheetů pro každou zemi zapojenou do projektu, identifikující nejvýznamnější problémy na národní úrovni.

Prosazování práv dětí s mentálním postižením k dosažení spravedlnosti nebude přínosné pouze pro tyto děti. Proces reformy bude vyžadovat, aby se soudy staly více otevřené, flexibilní a empatické k lidem s postižením stejně jako dalším marginalizovaným skupinám. Tento proces tak představuje zlepšování kvality výkonu právních služeb, povzbuzení rozvoje více přístupných informací o právech a prostředcích nápravy a v konečném důsledku zlepšení kvality výkonu spravedlnosti jako takové.

Úvod

Napříč Evropou jsou děti s mentálním postižením vystaveny systematickému porušování lidských práv. Jsou odebírány od svých rodičů a umísťovány do ústavů. Je jim odepřeno vzdělání nebo jsou umístěny do segregovaných prostředí. A jsou neúměrně zastoupeny jako obvinění v systému soudnictví ve věcech mládeže. Mnohým je odpírána možnost bránit se proti nespravedlnosti a ty, které se dostávají do kontaktu se soudním nebo správním systémem, se setkávají s nedostatečně proškolenými odborníky, kteří postupují rigidně a kteří se nedokáží přizpůsobit potřebám, vyplývajících z jejich statusu dítěte, stejně jako ze statusu dítěte s mentálním postižením.

Přístup ke spravedlnosti pro lidi s mentálním postižením v Evropě byl zdůrazněn jako jedna z oblastí pro další výzkum a akci. Rostoucí objem výzkumu a podkladů ukazuje, že děti s postižením zažívají vyšší míru násilí¹ a Evropská unie (EU) tak vyzvala, aby zvláštní pozornost byla věnována

porušení lidských práv ve vztahu k dětem s postižením.² Dosud nebyla nijak zvlášť zdůrazněna otázka zajištění přístupu ke spravedlnosti pro děti s mentálním postižením jako samostatné skupiny. Jedná se tedy o mezeru, které se přímo věnuje tato zpráva.

Tato zpráva formuluje mezinárodní standardy týkající se přístupu ke spravedlnosti pro děti s mentálním postižením a využívá tyto standardy za účelem analyzování živé reality pro děti v deseti členských státech Evropské unie.³ Zpráva vychází z mezinárodního práva a standardů vztahujících se k právům dětí, právům osob s postižením a staví na existujících pokynech týkajících se zlepšení přístupu ke spravedlnosti z pera Rady Evropy.⁴ Nastíhne společné rysy, stejně jako odlišnosti napříč deseti jurisdikcemi a vládám a Evropské unii nabízí doporučení pro náležitou akci.

Koncepty a definice

Co to je přístup ke spravedlnosti?

V mezinárodním právu je „přístup ke spravedlnosti“ rozvíjející se koncept. Byl popsán jako umožnění „účinného přístupu k systémům, postupům, informacím a místům využívaným při zajištění chodu spravedlnosti.“⁵ Souvisí s principy právního státu a jeho původ je spojený s nástupem moderní éry lidských práv. Článek 8 Všeobecné deklarace lidských práv („Všeobecná deklarace“) stanoví, že:

„Každý má právo, aby mu příslušné vnitrostátní soudy poskytl účinnou ochranu proti činům porušujícím základní práva, která jsou mu přiznána ústavou nebo zákonem.“

Obdobně článek 13 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod („Evropská úmluva“) zakotvuje právo na účinný prostředek nápravy na národní úrovni. Přístup k prostředkům nápravy musí být zaručen na rovnoprávném základě pro každého bez jakékoli diskriminace (článek 14 Evropské úmluvy).

S rozvojem mezinárodního práva lidských práv se vyvíjela i záruka účinného prostředku nápravy pro rozličné marginalizované skupiny ve společnosti. V roce 1989 Úmluva OSN o právech dítěte („CRC“) započala prosazovat mezinárodní posun od zacházení s dětmi pouze jako s objekty péče a ochrany k uznání dětí jako nositelů lidských práv s „rozvíjejícími se schopnostmi“ (článek 5) a zvyšující se úrovní autonomie. Článek 12 CRC stanoví, že děti samy mají své místo ve všech záležitostech, které se jich dotýkají, včetně právních řízení:

„...dítěti se zejména poskytuje možnost, aby bylo vyslyšeno v každém soudním nebo správním řízení, které se jej dotýká, a to buď přímo anebo prostřednictvím zástupce nebo příslušného orgánu.“

1 Hilary Brown, *Safeguarding adults and children with disabilities against abuse* (Štrasburk: Rada Evropy, 2003).

2 „Agenda EU v oblasti práv dítěte. Sdělení Komise Evropskému parlamentu, Radě, Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a Výboru regionů ze dne 15. února 2011, COM (2011) 60 final, dostupné pouze online z: http://ec.europa.eu/justice/policies/children/docs/com_2011_60_en.pdf (naposledy zobrazeno: 27. března 2015).

3 Výzkum byl realizován v Bulharsku, České republice, Maďarsku, Irsku, Litvě, Lotyšsku, Rumunsku, Slovinsku, Španělsku a ve Spojeném království.

4 „Pokyny Výboru ministrů Rady Evropy o justici vsířčné k dětem“, přijaté Výborem ministrů dne 17. listopadu 2010 na 1098. setkání ministerských zástupců, dostupné pouze online z: www.coe.int/tilda/childjustice (naposledy zobrazeno: 27. března 2015).

5 Janet E. Lord et al., *Human Rights Yes! Action and Advocacy on the Rights of Persons with Disabilities*, 2. vydání, (Minneapolis: University of Minnesota Human Rights Center, 2012).

Poprvé v historii mezinárodního práva Úmluva OSN o právech osob se zdravotním postižením ("CRPD"), přijatá v roce 2006, zahrnuje „přístup ke spravedlnosti“ jako samostatné právo, očividně s cílem zaměřit se na množství překážek, kterým osoby s postižením čelí v situaci, kdy se domáhají nápravy porušení svých práv. Podporujíc posun směrem k sociálnímu modelu postižení⁶ článek 13(1) CRPD stanovil, že státy:

„zajistí osobám se zdravotním postižením účinný přístup ke spravedlnosti na rovnoprávném základě s ostatními, mimo jiné i prostřednictvím procedurálních a věku odpovídajících úprav, s cílem usnadnit jim účinné plnění jejich role jako přímých nebo nepřímých účastníků a svědků při všech soudních řízeních, a to i ve fázi vyšetřování a předběžného řízení.“ [zvýraznění doplněno].

Některé z nejvýznamnějších překážek při přístupu ke spravedlnosti pro osoby s postižením vyplývají z postojů těch, kteří se podílí na výkonu spravedlnosti.⁷ Obzvláště ve vztahu k osobám s mentálním postižením nebo osobám s psychosociálním postižením jsou často mezi právníky, soudci, soudními úředníky, znalci a jinými, pravidlem vylučující postoje.⁸ Státy tak musí podporovat vzdělávání odborníků působících v soudních systémech, aby zajistily, že lidé s postižením budou mít přístup ke spravedlnosti na rovnoprávném základě s ostatními (článek 13(2)). Tyto závazky musí být vykládány v souladu se závazkem zajistit plné začlenění lidí s postižením do společnosti prostřednictvím „identifikace a odstraňování překážek“ v přístupu ke spravedlnosti (článek 9) – včetně těch, které jsou postojové.

V Evropě bylo právo na přístup ke spravedlnosti dále rozvedeno při přijetí Listiny základních práv Evropské unie („Listina EU“), zejména v článcích 47 a 48. Tyto články zahrnují právo na projednání v přiměřené lhůtě, možnost získat právní radu, obhajobu a zastoupení a znovuzakotvení presumpce nevin.

V neposlední řadě se stala otázka přístupu ke spravedlnosti pro děti významným tématem na úrovni Rady Evropy. V roce 2010 Výbor ministrů Rady Evropy přijal Pokyny o justici vstřícné k dětem⁹, které podávají „praktický nástroj pro členské státy v rámci přizpůsobování jejich soudních i mimosoudních systémů zvláštním právům, zájmům a potřebám dětí“ (dále jen „Pokyny o justici vstřícné k dětem“). Pokyny o justici vstřícné k dětem zahrnují právo dítěte na účast v právních řízeních, která se jich dotýkají, právo na zohlednění jejich nejlepšího zájmu jako předního hlediska a právo na ochranu před diskriminací v případě, že přicházejí do kontaktu s příslušnými orgány a službami zapojenými do výkonu trestního, občanskoprávního nebo správního práva.

V rámci předkládané zprávy jsou tyto standardy aplikovány na specifické potřeby dětí s mentálním postižením. Uznávajíc, že každé z těchto tří odvětví práva (trestní, občanskoprávní a správní) zahrnuje široké spektrum lidských zkušeností, se tato studie zaměřuje na přístup ke spravedlnosti ve vztahu k obzvláště rozšířeným porušením lidských práv ve vztahu k dětem s mentálním postižením, konkrétně na právo na život v komunitě a ochranu před vykořisťováním, násilím a zneužíváním; na děti jako oběti, svědky a obviněné v trestním řízení; a na rozhodování týkajícího se vzdělávání.

Kdo jsou to děti?

Tato zpráva používá pojem „dítě“ a „děti“ jako označení osob mladších osmnácti let, a to v souladu s čl. 1 CRC a obecným mezinárodním právem. Tento věk je často spojován s dosažením zletilosti, v jehož rámci člověk nabývá autonomního postavení a je oprávněn k rozličnému spektru věcí, v závislosti na konkrétní jurisdikci (právo volit a být volen, řídit, sloužit v armádě, kupovat si alkohol). Je důležité poznamenat, že mnoha osmnáctiletým osobám s postižením jsou stále řada z těchto práv odírána, a to prostřednictvím systému opatrovnictví.¹⁰

Kdo jsou to lidé s postižením?

Pojem „postižení“ není v mezinárodním právu definován, avšak článek 1 CRPD stanoví, že „osoby se zdravotním postižením zahrnují osoby mající dlouhodobé fyzické, duševní, mentální nebo smyslové postižení, které v interakci s různými překážkami může bránit jejich plnému a účinnému zapojení do společnosti na rovnoprávném základě s ostatními.“ Tato definice přesouvá důraz z klinického označení postižení směrem k uznání, že lidé jsou 'postižení' v přístupu ke světu z důvodu environmentálních, postojových, finančních, společenských a právních překážek.

Tato zpráva používá pojem „děti s mentálním postižením“ pro označení dětí s mentálním vývojovým, kognitivním a/nebo psychosociálním postižením.¹¹ Tyto termíny nejsou výlučné a je uznáváno, že identita každého dítěte má mnoho aspektů. Jedna z nejrozšířenějších překážek, které jsou děti s mentálním postižením vystaveny, pokud se dostávají do kontaktu se soudním systémem, jsou diskriminační postupy. V této zprávě je pojem „diskriminace na základě postižení“ užíván s odkazem na článek 2 CRPD, který ji definuje jako „jakékoli činění rozdílu, vyloučení nebo omezení provedené na základě zdravotního postižení, jehož cílem nebo důsledkem je narušit nebo zrušit uznání, užívání nebo uplatnění, na rovnoprávném základě s ostatními, všech lidských práv a základních svobod v politické, hospodářské, sociální, kulturní, občanské nebo jiné oblasti. Zahrnuje všechny formy diskriminace, včetně odepření přiměřené úpravy.“

6 Rannveig Trausdóttir, "Disability Studies, the Social Model and Legal Developments" in Oddný Mjöll a Gerard Quinn (eds.), *The UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities* (Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2009), 3-16.

7 Viz např. Clare Edwards et al., *Access to Justice for People with Disabilities as Victims of Crime in Ireland*, (University of Cork, únor 2012), 127.

8 Eilíonóir Flynn, *Disabled Justice? Access to Justice and the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities* (Farnham: Ashgate, 2015), Kapitola 3.

9 "Pokyny Výboru ministrů Rady Evropy o justici vstřícné k dětem", přijaté Výborem ministrů dne 17. listopadu 2010 na 1098. setkání ministerských zástupců, dostupné pouze online z: www.coe.int/childjustice (naposledy zobrazeno: 27. března 2015).

10 Viz např.: Mental Disability Advocacy Center, *Legal Capacity in Europe* (Budapešť: MDAC, 2013), 12-13.

11 Detailní definice těchto termínů je uvedena níže.

„Přiměřenými úpravami“ jsou takové formy individualizované podpory a přizpůsobení nezbytné pro zajištění toho, že lidé s postižením, včetně dětí, mohou užívat a uplatňovat svá základní práva, ledaže by to pro organizaci poskytující úpravy znamenalo nepřiměřené nebo nadměrné zatížení (článek 2 CRPD).

Kdo jsou to lidé s mentálním postižením?

Tento pojem je používán pro označení lidí s mentálním, vývojovým, kognitivním nebo psychosociálním postižením.

Lidé s mentálním postižením mají obecně větší těžkosti než většina lidí se zachovanou mentální a adaptivní funkcí, a to z důvodu dlouhodobého stavu, který trvá již při narození nebo se objeví před dosažením věku osmnácti let. Vývojové

postižení zahrnuje mentální postižení a rovněž osoby, u nichž bylo určeno, že mají vývojové obtíže, včetně mozkové obrny, poruchy autistického spektra a fetální alkoholový syndrom. Kognitivní postižení označuje potíže s učením a zpracováním informací a může být spojen s utrpeným zraněním mozku, mrtvicí nebo demencí, včetně Alzheimerovy choroby.

Lidé s psychosociálním postižením jsou ti, kdo trpí duševní poruchou nebo duševním onemocněním a/nebo kdo jsou uživateli nebo bývalými uživateli psychiatrické péče.

Tyto skupiny nejsou vzájemně neprostopupné. Mnoho lidí s mentálním, vývojovým nebo kognitivním postižením se rovněž vnímá, nebo je identifikováno jako osoby s psychosociálním postižením.

Struktura a metodologie

Tato zpráva má dvě části. První podává přehled o relevantních právních standardech OSN, Rady Evropy a Evropské unie v otázce přístupu ke spravedlnosti a tyto aplikuje na zvláštní postavení dětí s mentálním postižením. V této souvislosti zpráva navrhuje soubor lidskoprávních indikátorů za účelem posouzení rozsahu, v němž je přístup ke spravedlnosti pro tyto děti implementován. Tento přístup navazuje na analytické pokyny vytvořené Úřadem Vysokého komisaře OSN pro lidská práva (OHCHR) k měření implementace lidských práv.¹²

Jsou představeny tři kategorie indikátorů:

1. **Kategorie I - 'Právo, monitoring a stížnosti'** podává čtyři strukturální indikátory vztahující se k ratifikaci mezinárodního práva, národních politik v oblasti přístupnosti, nezávislých monitorovacích orgánů a stížnostních mechanismů.
2. **Kategorie II - 'Účast v soudních nebo správních procesech'** formuluje procesní indikátory za účelem posouzení rozsahu, v němž se děti mohou smysluplně a bezpečně zapojit do soudních nebo správních systémů, včetně toho, zda právní systémy zakotvují jejich nejlepší zájem, opatření za účelem zajištění přístupnosti a posílení celkového přístupu k právním systémům, dostupnost a poskytnutí individualizovaných přiměřených úprav a opatření na ochranu osobních údajů.
3. **Kategorie III - 'Usnadnění přístupu ke spravedlnosti'** stanovuje procesní indikátory k zákonnému a právnímu zastoupení dítěte, bezplatné právní pomoci a vzdělávání pro odborníky.

Zpráva se nezabývá výsledkovými indikátory, které pokyny OHCHR definují jako „indikátory, [které] zachycují individuální a kolektivní dosaženou úroveň a které tak reflektují stav užívání lidských práv v daném kontextu.“¹³ V důsledku rozličnosti právních systémů a nedostatku společného přístupu při zajištění přístupu ke spravedlnosti pro osoby s postižením obecněji bylo v rámci této zprávy neproveditelné, aby formulovala výsledkové indikátory: to je úkol pro budoucnost. Analýza strukturálních a procesních indikátorů umožní státům a orgánům EU formulovat obecný přístup, který poté vyústí ve sběr komparativních výsledkových dat. Základním aspektem v tomto směru bude vytvoření společné metodologie pro porovnávání kvalitativních dat o vlastních zkušenostech dětí s mentálním postižením, které přišly do kontaktu se soudními nebo správními systémy.

Druhou částí této zprávy je představení zjištění podle indikátorů. To vychází z primárního a sekundárního výzkumu v deseti zemích EU. Sběr dat zahrnoval tři fáze mezi zářím 2013 a květnem 2014. Realizátoři výzkumu pocházeli z rozličných oblastí akademické sféry i praxe, každý sbírající informace prostřednictvím standardizovaných metod.

První fáze, spočívající ve sběru sekundárních dat, počínala vyhledáváním veřejně dostupných informací o právu, politikách a zprávách v médiích. Druhá fáze zahrnovala hlubší zjišťování dat včetně kontaktování příslušných orgánů za účelem získání informací, které nejsou běžně veřejně dostupné.

12 Úřad Vysokého komisaře OSN pro lidská práva, *Human Rights Indicators: A Guide to Measurement and Implementation*, HR/PUB/12/5, (New York a Ženeva: OHCHR, 2012).

13 Ibid., 10.

Třetí fáze sestávala primárně z empirického výzkumu, zahrnujícího rozhovory a metodu ohniskových skupin („focus groups“) s rodiči dětí s mentálním postižením a odborníky z řad justice, kteří přicházejí do kontaktu s těmito dětmi. Osoby, s nimiž byly rozhovory vedeny, se podělily o své zkušenosti s kontaktem dětí s mentálním postižením se soudními nebo správními systémy napříč Evropou, a poskytly neocenitelné informace ze skutečného života, zobrazující mezeru mezi politikou a praxí.¹⁴

V rámci výzkumu byl shromážděn obrovský objem kvalitativních informací. Byly zpracovány tematické analýzy, díky nimž byly identifikovány obecné vzory a společné znaky napříč jurisdikcemi. Tato zjištění napomohla dalšímu upřesnění strukturálním a procesním indikátorů (načrtnuté výše).

Předkládaná zpráva má několik limitů. Jedním z nich je nízký objem veřejně dostupných dat o dětech s mentálním postižením, nedostatek informací o jejich kontaktu se soudními nebo správními systémy a omezené množství existujících výzkumů na přístup ke spravedlnosti pro děti s postižením nebo bez postižení. Nedostatek statistických dat vztahujících se ke zkušenostem dětí v soudních nebo správních systémech byl obzvlášť překvapující a i v případech, kdy nějaká data existovala, nebyla členěná v tom smyslu, aby zahrnovala postižení nebo různé kategorie postižení.

V důsledku toho data v této zprávě vycházejí převážně z kvalitativních dat, získaných ze svědectví dětí, rodičů a odborníků. Aby byla zajištěna ochrana soukromí dítěte a dalších účastníků, jejich osobní údaje byly anonymizovány.

V rámci projektu byla vytvořena řada dalších výstupů,¹⁵ včetně:

- dvou zpráv o sběru dat, shrnující mezinárodní a evropské standardy v oblasti sběru dat, věnujících se otázce, proč je sběr dat (zvláště pak členěných dat) významný ve smyslu informované rozvojové politiky zaměřené na děti s mentálním postižením, jakož i oblastem, kde data v zúčastněných zemích chyběla;
- online vzdělávacího a výukového nástroje pro odborníky z oblasti justice, kteří přicházejí do kontaktu s dětmi s mentálním postižením. Tento nástroj podává přehled lidskoprávních standardů, které by tyto odborníci měli znát (včetně navrženého syllabu), příklady slibné praxe a vzdělávacích programů napříč Evropou a seznam bibliografie vzdělávacích a výukových materiálů; a
- factsheetů pro každou ze zúčastněných zemí na téma klíčových překážek v přístupu ke spravedlnosti pro děti s mentálním postižením, jak vyplynuly ze zpráv těchto zemí.

Poděkování

Tato zpráva byla napsaná jako součást projektu „Přístup ke spravedlnosti pro děti s mentálním postižením“ („Projekt“) a byla spolufinancovaná z programu Evropské unie Lidská práva a občanství.

Projekt byl koordinovaný Advokačním centrem pro mentálně postižené (Mental Disability Advocacy Center (MDAC)) a řídicím projektovým týmem. Zpráva vychází z výzkumu realizovaného projektovými partnery v deseti projektových zemích s přispěním členů expertního panelu a konzultantky Vanessy Sedletzki.¹⁶ Jsme rovněž vděční soudkyni Winter za její úvodní slovo k této zprávě.

Tato zpráva byla sepsána Katherine Morley (dříve projektová manažerka MDAC), Steven Allen (ředitel advokačních aktivit a komunikace MDAC), Ann Campbell (ředitelka litigace MDAC) a Oliver Lewis (výkonný ředitel MDAC). Anna Zeller (projektová asistentka MDAC) poskytla pomoc a Ádám Szklenár (asistent digitálních médií a komunikace MDAC) vytvořil design a produkci.

¹⁴ Více informací o metodologických technikách využitých v průběhu tohoto výzkumu lze nalézt v sesterské zprávě: Anna Lawson, *Přístup ke spravedlnosti pro děti s mentálním postižením, Sběr a šíření dat: Pokyny* (Budapešť a Leeds: MDAC, 2014).

¹⁵ Kompletní materiály jsou dostupné online na stránkách www.mdac.org.

¹⁶ Seznam spolupracovníků projektu je uvedený v příloze 1.

Kategorie I: Právo, monitoring a stížnosti – strukturální indikátory

Aby byl zajištěn přístup ke spravedlnosti i pro děti s mentálním postižením, musí vlády reformovat justiční instituce tak, aby braly ohled na práva dítěte. Čtyři indikátory představené v rámci této kategorie ukazují směr, kterým by se národní legislativa, politiky i monitorovací systémy měly vydat, anebo v jehož duchu by měla být změněna, aby bylo zajištěno, že děti s mentálním postižením mají rovné postavení v národních soudních a správních systémech.

Odborníci v oblasti justice mají tendenci přistupovat k lidem s mentálním postižením jako k pasivním příjemcům služeb, kteří nejsou schopni formulovat a vyjádřit vlastní vůli a přání. Tato perspektiva se začala měnit s rozvojem mezinárodních právních dokumentů v 90. letech s vrcholem v podobně přijetí Úmluvy OSN o právech osob se zdravotním postižením („CRPD“) v roce 2006.

Ve vztahu k dětem je neméně významné přijetí Úmluvy OSN o právech dítěte („CRC“) v roce 1989, jelikož tato se stala nejrozšířenější ratifikovanou mezinárodní úmluvou v oblasti lidských práv. V mnoha ohledech změnila způsob, jímž společnosti na celém světě jedná s dětmi, podporující uznání dětí jako subjektů práv spíše než objektů péče. Obdobně CRPD představuje změnu od „předmětňování“ lidí s postižením směrem k jejich uznání jako nositelů práv, kteří jsou oprávněni činit rozhodnutí o svých životech a být aktivními účastníky na životě ve společnosti na rovnoprávném základě s ostatními.

Práva zakotvená v CRPD se dotýkají mnoha oblastí života a práva: spravedlnost, vzdělání, zdravotní péče, doprava, nezávislý způsob života v komunitě, ochrana před násilím a zneužíváním, respekt k soukromí, osobní svobodě, svobodě projevu a přístupu k informacím. Úmluva zdůrazňuje, že děti s postižením jsou oprávněny k plnému užívání lidských práv na rovnoprávném základě s ostatními¹⁷ a poukazuje na to, že společnosti by měly respektovat rozvíjející se schopnosti dětí s postižením.¹⁸

Podobně CRC zakotvuje soubor základních práv zaručených všem dětem bez jakékoli diskriminace, a to včetně diskriminace na základě postižení.¹⁹ V souvislosti s výkladem CRC Výbor OSN pro práva dítěte vysvětlil, že „musí být dostupné účinné prostředky nápravy pro zhojení porušení“. Dále uvedl, že:

“Zvláštní a závislé postavení dítěte těmto dětem vytváří reálné těžkosti při uplatňování prostředků nápravy v případě porušení jejich práv. Státy tak musí věnovat náležitou pozornost, aby zajistily, že budou existovat účinné, k dětem citlivé postupy, které budou dostupné jak pro děti, tak pro jejich zástupce. Tyto mohou zahrnovat poskytnutí informací ve formě vstřícné k dětem, rady, advokační aktivity, včetně podpory sebeobhajoby a přístup k nezávislým stížnostním postupům a soudům s nezbytnou právní nebo jinou pomocí. Tam, kde bude zjištěno porušení práv, musí být poskytnuta odpovídající náhrada, včetně kompenzace, a kde je to potřeba, musí být současně přijaty opatření za účelem podpory fyzického a psychického zotavení, rehabilitace a reintegrace.”²⁰

Napříč Evropou i mimo ni jsou soudní a správní systémy běžně nedostupné, rigidní a v otázce zajištění práv dětí s postižením selhávají. Za účelem nápravy těchto opakujících se problémů by vlády měly zajistit, že jejich soudní a správní systémy budou pro děti s mentálním postižením přístupné, jakož i to, že odborníci v oblasti justice budou plně vzděláni v oblasti usnadnění přístupu ke spravedlnosti.

Vycházejíc z těchto standardů Výbor ministrů Rady Evropy přijal Pokyny o justici vstřícné k dětem určené odborníkům působícím v trestních, občanskoprávních nebo správních systémech.²¹

Tyto Pokyny rozpracovávají praktické rady o právech dětí na informace, zastoupení a účast. Rovněž formulují povinnosti, zahrnující v to ochranu soukromí dítěte, ochranu bezpečí dítěte, přijetí multidisciplinárního přístupu k soudnictví ve věcech mládeže a vzdělávání všech odborníků zapojených do výkonu spravedlnosti v oblasti práv dítěte. Soudní a správní systémy tlačí k tomu, aby se staly více přístupné a přizpůsobené zvláštním skupinám dětí, jako jsou dívky, děti s postižením nebo děti z etnických menšin, které pro to, aby dosáhly spravedlnosti na rovnoprávném základě s dalšími dětmi, mohou vyžadovat přijetí dalších úprav.

17 Úmluva o právech osob se zdravotním postižením (CRPD), článek 7.

18 CRPD, článek 3(h).

19 Výbor OSN pro práva dítěte, článek 2(1).

20 Výbor OSN pro práva dítěte, Obecný komentář č. 5: Obecná opatření pro implementaci Úmluvy o právech dítěte, 3. října 2003, CRC/GC/2003/5, dostupné online z <http://tb.ohchr.org/default.aspx?Symbol=CRC/GC/2003/5> (naposledy zobrazeno: 27. března 2015), odst. 24.

21 “Pokyny Výboru ministrů Rady Evropy o justici vstřícné k dětem”, přijaté Výborem ministrů dne 17. listopadu 2010 na 1098. setkání ministerských zástupců, dostupné pouze online z: www.coe.int/t/childjustice (naposledy zobrazeno: 27. března 2015).

Děti s mentálním postižením nemusí mluvit, což znamená, že nemusí být schopné komunikovat způsobem, kterému by lidé mohli jednoduše porozumět. Možná pro ně nebude srozumitelná informace, které jiné děti rozumí, a mohou se chovat způsoby, které pro odborníky v justici mohou být neobvyklé. Překážky existují tam, kde nejsou poskytnuty úpravy a podpora za účelem překlenutí těchto charakteristik.

Děti s mentálním postižením jsou vystaveny většími riziku než jiné děti z hlediska určitých typů porušení lidských práv, včetně dlouhodobého umístění do ústavu, segregace ve vzdělávání, vykořisťování, násilí a zneužití v ústavech a odepření podpory, která by jim umožnila žít v komunitě.

Analýza globálního výzkumu realizovaného v roce 2012 ukázala, že u dětí s postižením je třikrát až čtyřikrát vyšší pravděpodobnost, že se stanou oběťmi násilí, než u dětí bez

postižení.²² Výbor OSN pro práva dítěte uvedl, že řada faktorů zvyšuje zranitelnost dětí s postižením z hlediska zneužívání, zahrnujíc v to nezbytnost pomoci při stravování, oblékání a koupání; život v ústavní péči; a ignorováním v případě dorozumívacích odlišností.²³

Následující čtyři indikátory určují, jak by vlády měly odstranit překážky v přístupu ke spravedlnosti pro děti s mentálním postižením, konkrétně při nejmenším prostřednictvím ratifikace mezinárodních úmluv v oblasti lidských práv; přijetím politik a programů, které by uváděly tyto úmluvy v jejich zemích v život a přijetím národních plánů za účelem posílení přístupu ke spravedlnosti; vytvoření národních inspektorátů, které by monitorovaly dodržování lidských práv v ústavech; a zakotvení stížnostních mechanismů, které budou dostupné všem.

Indikátor I.1 Stát ratifikoval a promítl do národního právního řádu mezinárodní lidskoprávní dokumenty v oblasti práv dítěte a práv osob se zdravotním postižením

Úmluva OSN o právech dítěte („CRC“) Úmluva OSN o právech osob se zdravotním postižením „CRPD“) jsou dvěma nejdůležitějšími mezinárodními úmluvami, které upravují přístup ke spravedlnosti a s tím související práva dětí s mentálním postižením.

Ratifikace mezinárodních úmluv však ještě sama o sobě nepomáhá lidem, na jejichž ochranu a pomoc je daná úmluva určena. Tak tomu je pouze v případě, pokud vlády a parlamenty činí kroky (tj. prostřednictvím přijetí zákonů, politik a programů na národní úrovni), aby zajistily, že mezinárodní závazky v oblasti lidských práv budou mít reálný význam pro konkrétní lidi, kteří si v úmluvě zakotvená práva budou moci nárokovat a pro něž budou existovat mechanismy, jejichž prostřednictvím se budou moci domáhat nápravy v případě, že tato jejich práva budou porušena. Závazná povaha mezinárodního práva zavazuje státy k tomu, aby své národní právní systémy přivedly do souladu se svými mezinárodními závazky. Článek 4 CRC i CRPD stanoví obecné povinnosti smluvních států implementovat závazky prostřednictvím legislativních a správních opatření (CRC i CRPD), jakož i prostřednictvím změny nebo zrušení diskriminačních zákonů, jiných předpisů, zvyklostí a praktik (CRPD).

Ve vztahu k oběma úmluvám je příslušný výbor mezinárodních expertů, který monitoruje implementaci a formuluje doporučení smluvním stranám. Zjišťujíc, že určité skupiny obyvatel jsou vystaveny mnohonásobné nebo průsečné diskriminaci,²⁴ tyto orgány čím dál více zdůrazňují nezbytnost společné implementace mezinárodních závazků v oblasti lidských práv ze strany států. V tomto smyslu Výbor OSN pro práva osob se zdravotním postižením vyzval státy, aby přezkoumaly své zákony s cílem zajistit, že vůle a přání dětí s postižením budou respektovány na rovnoprávném základě s ostatními dětmi.²⁵ Rovněž je vyzval, aby „provedly srozumitelné přezkoumání všech národních zákonů a s nimi souvisejících právních předpisů s cílem zajistit, že všechna ustanovení Úmluvy budou aplikovatelná na všechny děti, včetně dětí s postižením, které by měly být výslovně zmíněny, kdekoli je to vhodné. Národní zákony a další právní předpisy by měly obsahovat jasná a výslovná ustanovení na ochranu a pro uplatňování zvláštních práv dětí s postižením.“²⁶ (důraz doplněn).

22 Lisa Jones et al., „Prevalence and risk of violence against children with disabilities: a systematic review and meta-analysis of observational studies“, *Lancet* 379: 9826 (2012), 1621-1629, dostupné online z <http://press.thelancet.com/childrendisabilities.pdf> (naposledy zobrazeno: 27. března 2015).

23 Výbor OSN pro práva dítěte, Obecný komentář č. 9: Práva dětí s postižením, 27. února 2007, CRC/C/GC/9, dostupné online z <http://tb.ohchr.org/default.aspx?Symbol=CRC/C/GC/9> (naposledy zobrazeno: 27. března 2015), odst. 43.

24 Viz např.: Úřad Vysokého komisaře OSN pro lidská práva, *Minority Rights: International Standards and Guidance for Implementation*, HR/PUB/10/3 (New York a Ženeva: OSN, 2010), dostupné online z: http://www.ohchr.org/Documents/Publications/MinorityRights_en.pdf (naposledy zobrazeno: 27. března 2015).

25 Výbor OSN pro práva osob se zdravotním postižením, Obecný komentář č. 1: Článek 12. Rovnost před zákonem, 11. dubna 2014, CRPD/C/GC.1, dostupné online z http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/GC/1 (naposledy zobrazeno: 27. března 2015), odst. 36.

26 Výbor OSN pro práva dítěte, Obecný komentář č. 9, odst. 17.

Indikátor I.2. Stát přijal národní politiky, které jako svůj cíl stanovují zlepšení přístupu ke spravedlnosti pro děti s mentálním postižením

Nad rámec legislativy by vlády měly mít národní plány (ty mohou být nazývány jako politiky, strategie, rámce nebo jinak), které budou dokládat, že práva dětí a osob s postižením budou implementována v praxi. Je důležité, že tyto plány by měly být ovládány stěžejními principy, zahrnujícími:

- zákaz diskriminace (článek 2 CRC, články 3(b) a 5 CRPD);
- nejlepší zájem dítěte (článek 3 CRC, článek 7(2) CRPD);
- uznání rozvíjejících se schopností dítěte (článek 5 CRC, článek 3(h) CRPD);
- rovná ochrana a rovné užítky z práva (článek 5 CRPD);
- účast a začlenění do společnosti (článek 12 CRC, článek 3(c) CRPD); a
- přístupnost, univerzální design a poskytnutí přiměřených úprav (články 3(f), 4(f), 5(3) a 9 CRPD).

Výbor OSN pro práva dítěte konstatoval, že státy musí „vytvořit a účinně implementovat srozumitelnou politiku prostřednictvím akčního plánu, který bude cílit nejen na plné užívání práv zakotvených v Úmluvě [o právech dítěte] bez jakékoli diskriminace, ale který rovněž zajistí, že dítěti s postižením a jeho rodičům a/nebo jiné osobě pečující o dítě se dostane zvláštní péče a pomoci, k níž jsou v souladu s úmluvou oprávněni.“²⁷ Podobně Výbor OSN pro práva osob s postižením upřesnil, že „smluvní státy musí přijmout akční plány a strategie za účelem identifikování existujících překážek přístupnosti, stanovit časové rámce s přesnými termíny a poskytnout jak lidské tak materiální zdroje nezbytné k odstranění těchto překážek. Jakmile budou jednou přijaty, musí být tyto plány a strategie striktně implementovány.“²⁸

Indikátor I.3. Na úrovni zákona je zřízen nezávislý národní orgán příslušný k monitorování, ochraně a prosazování práv dětí s mentálním postižením, včetně monitorování ústavních zařízení

Organizace spojených národů vytvořila balíček ustanovení, která vyzývají státy, aby zřídily a finančně podpořily nezávislé organizace, které monitorují dodržování práv. Národní instituce pro lidská práva mají prosazovat a chránit lidská práva v každé zemi. Ovládaný univerzálně akceptovaným dokumentem nazvaným „Pařížské principy“,²⁹ by tyto instituce měly být nezávislé na vládě a měly by mít mandát k poskytování rad v oblasti reformy práva a politik a harmonizace, identifikace porušení lidských práv a plnění množství monitorovacích funkcí. Měly by hrát rovněž klíčovou roli v boji proti mnohonásobné nebo průsečné diskriminaci, jako je ta, jíž jsou vystaveny děti s mentálním postižením z důvodu svého věku a postižení.

Článek 33 CRPD dále zavazuje státy, aby zřídily národní nezávislý monitorovací mechanismus pro lidská práva, který by prosazoval, chránil a monitoroval implementaci CRPD. Článek 16(3) CRPD zavazuje státy, aby „s cílem zabránit výskytu všech forem vykořisťování, násilí a zneužívání, zajistily, aby všechna zařízení a programy pro osoby se zdravotním postižením byly účinně monitorovány nezávislými orgány.“

27 Výbor OSN pro práva dítěte, Obecný komentář č. 9, odst. 13.

28 Výbor OSN pro práva osob se zdravotním postižením, Obecný komentář č. 2: Článek 9. Přístupnost, 11. dubna 2014, CRPD/C/GC/2, dostupné online z http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/GC/2 (naposledy zobrazeno: 27. března 2015), odst. 33.

29 Valné shromáždění OSN, Rezoluce 48/34: Principy vztahující se ke statutu národních institucí (Pařížské principy), 20. prosince 1993, A/RES/48/134.

Přes jeden milion dětí v Evropě žije v ústavním zařízení, přičemž s tímto problémem se potýká především střední a východní Evropa.³⁰ Mnoho z těchto zařízení je uzavřených veřejnosti a děti s mentálním postižením zbavuje jejich osobní svobody (a často také jejich práv). Jako taková spadají do definice „detenčních zařízení“ ve smyslu Opčního protokolu k Úmluvě OSN proti mučení (OPCAT). Tento dokument mezinárodního práva zavazuje státy k tomu, aby zřídily národní preventivní mechanismus (NPM), který by vykonával návštěvy ve všech místech, v nichž jsou osoby omezeny na osobní svobodě.³¹

Tyto národní monitorovací mechanismy jsou doplněny řadou mezinárodních orgánů, ve vztahu k nimž jsou státy zavázány ke spolupráci. OPCAT zakotvuje Podvýbor pro prevenci mučení (PPM), který vykonává návštěvy v místech, kde dochází k omezení osobní svobody, v zemích, které OPCAT ratifikovaly. PPM má pravomoc setkat se s kýmkoli o samotě, jakož i právo na přístup do veškeré dokumentace.³² Evropskou sestrou PPM je Výbor pro zabránění mučení, zřízený Radou Evropy za účelem návštěv míst, v nichž dochází ke zbavení osobní svobody, s cílem předcházet mučení, nelidskému a ponižujícímu zacházení napříč 47 členskými státy Rady Evropy.³³

Indikátor I.4. Účinné stížnostní postupy ve všech zařízeních, kde se nacházejí děti s mentálním postižením

Institucionalizace dětí s postižením je rozšířeným fenoménem, který tyto děti vystavuje zvýšenému riziku odepření důstojnosti, vzdělání a rozvoje.³⁴ U lidí s mentálním nebo psychosociálním postižením je navíc obecně více pravděpodobné, že tito budou zranitelnější ve smyslu zneužívání v podobných zařízeních.³⁵ Dětem s mentálním postižením žijícím v ústavech bude s větší mírou pravděpodobnosti upřeno inkluzivní vzdělávání, než v případě dětí žijících v komunitě,³⁶ a pravděpodobněji budou izolovány od rodiny a přátel a mohou zažít další porušení, včetně nedobrovolné léčby, použití chemických nebo fyzických omezujících prostředků a osamělosti.³⁷

Děti s mentálním postižením mají stejně jako ostatní děti právo na život v komunitě se svými rodinami (článek 19 CRPD). Pokyny OSN k alternativní péči o děti stanoví, že „děti v péči by měly mít přístup ke známým, účinným a nestranným mechanismům, v jejichž rámci mohou podávat stížnosti a sdělovat svá znepokojení vztahující se ke způsobu, jakým je s nimi zacházeno, nebo podmínkám jejich umístění“.³⁸ Aby byly stížnostní procesy smysluplné, musí zajišťovat jasný postup pro vyšetřování a řešení a stanovit jasná pravidla odpovědnosti, nahlašování, monitorování, jakož i zvýšit sdílené učení.³⁹

30 Paulo Sergio Pinheiro, *World Report On Violence Against Children – Secretary General’s Study on Violence Against Children* (Ženeva: OHCHR, UNICEF, WHO, 2006), 183.

31 Opční protokol k Úmluvě proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání (OPCAT), článek 3.

32 OPCAT, článek 14.

33 Úmluva proti mučení a jinému krutému, nelidskému, či ponižujícímu zacházení nebo trestání (CAT), článek 17.

34 Světová zdravotnická organizace a Světová banka, *World Report on Disability* (Ženeva: WHO, 2011), 147.

35 Karen Hughes et al., „Prevalence and risk of violence against adults with disabilities: a systematic review and meta-analysis of observational studies“, *Lancet* 379: 9826 (2012), 1621-1629.

36 Viz např.: Evropský výbor pro sociální práva, rozhodnutí ve věci: Mental Disability Advocacy Center (MDAC) proti Bulharsku, stížnost č. 41/2007, rozhodnutí ze dne 3. června 2008.

37 Professor Hilary Brown, *Safeguarding adults and children with disabilities against abuse* (Štrasburk: Rada Evropy, 2003).

38 Valné shromáždění OSN, rezoluce č. 64/142: Pokyny k alternativní péči o děti, 24. února 2010, A/RES/64/142, dostupné online z http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/64/142 [naposledy zobrazeno: 27. března 2015], odst. 99.

39 Department of Health, Social Services and Public Safety, Spojené království, „Complaints in Health and Social Care, Standards & Guidelines for Resolution & Learning“ (Londýn: HMSO, 2009), úvod a odst. 1.6.

Zjištění v rámci výzkumu

Indikátory I.1 a I.2: Mezinárodní právo a národní plány

Všechny ze zemí zahrnutých do výzkumu ratifikovaly Úmluvu o právech dítěte. Ze všech deseti zemí pouze Irsko zatím neratifikovalo Úmluvu o právech osob se zdravotním postižením, navzdory závazku, že to udělá „tak rychle, jak jen to lze“.⁴⁰

Vyjma Slovinska mají všechny země národní politický rámec v oblasti postižení.⁴¹ Rámce Bulharska, České republiky a Rumunska však byly přijaty pouze do roku 2014 a dosud nebyly nahrazeny novými rámci.⁴² Všechny země s výjimkou Maďarska a Spojeného království mají rámec v oblasti práv dětí, nicméně rumunský rámec byl přijat pouze do roku 2014 a vláda v současnosti pracuje na rámci novém.⁴³

Partneři realizující výzkum v národních rámcích v oblasti postižení nebo práv dětí nezjistili žádné specifické reference ve vztahu k dětem s mentálním postižením, což ukazuje na nedostatek společné práce za účelem posílení práv těchto dětí na národních úrovních.

V rámci našeho výzkumu bylo rovněž zjištěno, že národní plány nevyústily v podstatné snížení segregace dětí s mentálním postižením v ústavních zařízeních.⁴⁴ Partneři realizující výzkum v Bulharsku, České republice, Maďarsku, Litvě, Lotyšsku a Rumunsku všichni uvedli, že v jejich zemích je silně zakořeněná kultura podporující institucionalizaci dětí s mentálním postižením. Partneři zjistili, že umístění těchto dětí do zařízení sociálních služeb bylo shodně prvním řešením, které bylo jejich rodičům nabídnuto a nikoli krajním prostředkem, jehož trvání je omezeno v čase a k němuž lze přistoupit jedině v případě, že zdraví nebo blaho dítěte je bezprostředním a vážným ohrožením.

Nedostatek pozornosti věnované právům dětí s mentálním postižením na národních úrovních ještě zhoršuje skutečnost, že řada těchto zemí dosud neratifikovala mezinárodní stížnostní mechanismus zakotvený v rámci Opčního protokolu k Úmluvě o právech dítěte (“OP3-CRC”)⁴⁵ a

Opčního protokolu k Úmluvě o právech osob se zdravotním postižením (“OP-CRPD”).⁴⁶ Pouze Španělsko a Irsko ratifikovaly OP3-CRC (Rumunsko a Slovinsko jej podepsaly, ale neratifikovaly).⁴⁷ Šest z deseti zemí ratifikovaly OP-CRPD, s výjimkou Bulharska, České republiky, Irska a Rumunska.⁴⁸

Indikátor I.3: Monitoring

Partneři realizující výzkum zjistili významné rozdíly ve standardech a formách lidskoprávního monitoringu napříč projektovými zeměmi a nedostatek společných přístupů a metodologií. Jedním z problémů se ukázal být nedostatek koordinace pravomocí mezi národními institucemi pro lidská práva, nezávislémi monitorovacími mechanismy, tam, kde existovaly, a dalšími orgány na ochranu před diskriminací. Partneři nebyli schopni najít žádný národní orgán se specifickým mandátem nebo zaměřením na ochranu a prosazování práv dětí s mentálním postižením.

V Rumunsku a Litvě neexistuje žádný nezávislý státní orgán, který by měl zvláštní mandát monitorovat práva dětí žijících v ústavních zařízeních.

V České republice jsou práva a blaho dětí s mentálním postižením žijících v ústavních zařízeních monitorována pouze v některých případech. Děti s mentálním postižením mohou být v České republice umístěny do ústavního zařízení buď na základě soudního řízení a rozhodnutí soudu⁴⁹, nebo na základě soukromoprávní smlouvy uzavřené mezi rodiči dítěte a ústavem.⁵⁰ Český orgán sociálně-právní ochrany dětí zastává názor, že děti, které jsou v ústavním zařízení umístěné na základě smlouvy, nespádají do okruhu dětí, na něž se vztahuje jeho působnost.⁵¹ Dítě, které je do ústavního zařízení umístěno na základě soudního rozhodnutí je naopak navštěvováno každé tři měsíce.⁵²

40 Prohlášení Ministra spravedlnosti a rovnosti (Minister of State at the Department of Justice and Equality) v Dáli Éireann, 27. února 2014, dostupné online z: [http://oireachtasdebates.oireachtas.ie/debates%20authoring/debateswebpack.nsf/\(indexlookupdail\)/20140227?H2opendocument#H00700](http://oireachtasdebates.oireachtas.ie/debates%20authoring/debateswebpack.nsf/(indexlookupdail)/20140227?H2opendocument#H00700) (naposledy zobrazeno: 27. března 2015).

41 Viz: Academic Network of Disability, “DOTCOM: the Disability Online Tool of the Commission”, tabulka B5. ‘National disability strategy and action plan’, dostupné online z http://www.disability-europe.net/dotcom?term%5B%5D=194&term%5B%5D=196&term%5B%5D=203&term%5B%5D=205&term%5B%5D=207&term%5B%5D=208&term%5B%5D=215&term%5B%5D=217&term%5B%5D=218&term%5B%5D=220&term%5B%5D=231&view_type=matrix (naposledy zobrazeno: 27. března 2015).

42 Ibid.

43 Agentura EU pro základní práva, “Mapování systémů ochrany dítěte v Evropské unii: Národní politické rámce (akční plán a strategie)”, dostupné online z <http://fra.europa.eu/en/publications-and-resources/data-and-maps/comparative-data/child-protection/national-policy/> (naposledy zobrazeno: 23. března 2015).

44 Viz též: UNICEF, Division of Data Research and Policy, *Hidden in Plain Sight: A statistical analysis of violence against children* (New York: UNICEF, 2014), dostupné online z http://files.unicef.org/publications/files/Hidden_in_plain_sight_statistical_analysis_EN_3_Sept_2014.pdf (naposledy zobrazeno: 27. března 2015), 58.

45 Opční protokol k Úmluvě o právech dítěte k stížnostním procedurám, kterým vstoupil v platnost dne 14. dubna 2014.

46 Opční protokol k Úmluvě o právech osob se zdravotním postižením, který vstoupil v platnost dne 3. května 2008.

47 Sbíрка úmluv OSN, Opční protokol k Úmluvě o právech dítěte k stížnostním procedurám, stav ratifikací, kapitola IV.11.a., dostupné online z: https://treaties.un.org/pages/viewdetails.aspx?src=treaty&mtdsq_no=iv-11-d&chapter=4&lang=en (naposledy zobrazeno: 27. března 2015).

48 Sbíрка úmluv OSN, Opční protokol k Úmluvě o právech osob se zdravotním postižením, stav ratifikací, kapitola IV.15.a., dostupné online z https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsq_no=IV-15-a&chapter=4&lang=en (naposledy zobrazeno: 27. března 2015).

49 Občanský zákoník, zákon č. 89/2012 Sb., § 971.

50 Zákon o sociálně-právní ochraně dětí, zákon č. 359/1999 Sb., § 42; a zákon o sociálních službách, zákon č. 108/2006 Sb., § 91.

51 Zákon o sociálně-právní ochraně dětí, zákon č. 359/1999 Sb., § 29(2)(a), který stanoví povinnost navštěvovat děti v ústavní péči pouze ve vztahu k dětem s nařízenou ústavní nebo ochrannou výchovou. Na kulatém stole realizovaném organizací Quip v listopadu 2014 zaměřeném na Participační práva dětí s mentálním postižením bylo uvedeno, že pracovníci orgánu sociálně-právní ochrany dětí skutečně navštěvují pouze tyto děti. Více informací je dostupných z: <http://www.kvalitavpraxi.cz/res/data/026/002973.pdf> (naposledy zobrazeno: 27. března 2015).

52 Zákon o sociálně-právní ochraně dětí, zákon č. 359/1999 Sb., § 29(2).

V Maďarsku je pouze dvacet zástupců práv dítěte oprávněných monitorovat dodržování práv 22 000 dětí, které jsou umístěny v ochranné péči (včetně ústavů, pěstounských domácností a dětských domovů)⁵³ Tento stav byl kritizován ze strany UNICEF a jiných nevládních organizací⁵⁴, jakož i ze strany ombudsmana⁵⁵.

Inspektorát dětských práv v Lotyšsku má široký mandát navštěvovat všechny ústavy, komunitní zařízení a další místa, kde žijí děti, za účelem monitorování dodržování jejich práv.⁵⁶ Ve výsledku tak inspektorát prošetřil několik podezření ze zneužívání dětí s mentálním postižením, což vyústilo v úspěšné trestní stíhání a odsouzení. Například v roce 2012 inspektorát provedl monitoring v sedmi ústavních zařízeních pro děti.⁵⁷ Zjistil porušení práv 11 dětí, které se staly obětí špatného zacházení. Čtyři děti trpěly psychickým týráním ze strany svých vrstevníků, tři děti zažily fyzické násilí a čtyři děti se staly oběťmi sexuálního zneužívání.⁵⁸ V dalších 29 případech bylo zjištěno, že manažeři a zaměstnanci ústavů nezajistili, aby se dětem dostalo odpovídající zdravotní péče.⁵⁹

S cílem posílit ochranu práv dítěte byl v letech 2013 – 14 přijat program nazvaný „Posouzení rizika sexuálního násilí a příprava doporučení pro předcházení sexuálního násilí v ústavech pro děti s mentálním postižením.“⁶⁰ Tento vládou financovaný program byl implementován v 5 z celkem 40 ústavů. Za účelem monitorování ochrany práv dítěte v ústavních zařízeních pro děti s těžkým mentálním postižením, které nejsou schopny komunikovat verbálně, byly aplikovány další metody. Inspektoři strávili 48 hodin v každém ústavu, aby posoudili zajištění práv a pohody dětí, které v tomto ústavu žijí. Tento program pro posuzování rizika sexuálního násilí je nicméně výjimkou a dosud není implementován jako cílená monitorovací metoda pro všechna ústavní zařízení v Lotyšsku.

V Rumunsku neexistuje žádný nezávislý monitoring ústavů, ve kterých žijí děti s mentálním postižením. V návaznosti na vytrvalou litigaci byl Rumunskému centru pro právní zdroje (Romanian Centre for Legal Resources (CLR) poskytnut přístup do ústavů, které poskytují služby lidem s postižením. CLR vydává roční zprávy o svých zjištěních z monitoringu, ale rumunská vláda silně ignoruje jeho doporučení.

Indikátor I.4: Stížnostní systémy

Partneři realizující výzkum zjistili, že tam, kde existovaly, byly stížnostní mechanismy pro děti s mentálním postižením nepřístupné. Partneři zaznamenali, že dětem nebyly vždy předány informace o těchto mechanismech způsobem, kterému by mohly porozumět. Navíc nebyla zjištěna žádná členená data, který by ukazovala množství stížností podaných dětmi s mentálním postižením, vztahujících se k jejich lidským právům.

Děti s mentálním postižením ve školském zařízení v České republice řekly partnerovi realizujícímu výzkum, že neví, koho by měly kontaktovat, kdyby se cítily nespokojené, nebo kdyby byly zraněny. Na otázku, co by v takovém případě dělaly, řekly, že by se schovaly, nebo utekly.⁶¹

V Bulharsku, Maďarsku, Lotyšsku a Rumunsku partneři zjistili, že policie nedostatečně vyšetřuje trestní oznámení v případech, kdy jsou oběťmi děti s mentálním postižením. Například v Lotyšsku matka podrobně vylíčila svou zkušenost s policejním vyšetřováním podezření ze zneužití svého syna a těžkým mentálním postižením, který komunikoval pouze neverbálně. Její syn utrpěl zranění, která doktor označil za sexuální zneužívání a pokaždé, když bylo jejímu synovi řečeno, aby byl v interakci se školní sestrou, rozrušilo ho to. Matka požádala policii, aby vyšetřila, zda školní sestra nezneužila jejího syna. Policie zahájila vyšetřování, avšak věc odložila, protože dospěla k závěru, že by nemohly odpovídajícím způsobem dané podezření vyšetřit, když syn nemůže komunikovat verbálně, aby policii řekl, co se stalo. Matka řekla partnerovi realizujícímu výzkum: „Moje dítě je zcela bez ochrany.“⁶²

Partneři v Bulharsku, Lotyšsku a Rumunsku rovněž uvedli, že při přijetí do ústavu jsou určeni zaměstnanci, kteří budou odpovídat za blaho konkrétního dítěte. Nicméně ti stejní zaměstnanci mohou být rovněž jmenováni poručníkem dítěte. V Rumunsku,⁶³ Bulharsku⁶⁴ a Lotyšsku⁶⁵ se zákonnými zástupci dítěte může stát ředitel ústavu nebo jeho zaměstnanec. To představuje jasný konflikt zájmů a nedostatek přístupu k nezávislým stížnostním mechanismům.

Situace byla podobná též v Maďarsku, nicméně nedávná změna legislativy nyní vyžaduje, aby poručníkem dítěte byli ustanoveni nezávislí Poručníci na ochranu dítěte (Child Protection Guardians) a ne vedení ústavu nebo jiný zaměstnanec, pokud jsou děti v daném ústavu umístěny.⁶⁶

53 Zákon na ochranu dítěte (Zákon XXXI z roku 1997), § 11(a).

54 *Alternative - NGO - Report on the Implementation of the UN CRC In Hungary 2006 - 2012* (Budapešť: Csálad, Gyermek, Ifjúság Egyesület, 2012), dostupné online z http://www.csagyi.hu/images/stories/kutatas/civiljelentes/civil_angol.pdf (naposledy zobrazeno: 27. března 2015).

55 Komisař pro základní práva, zpráva č. AJB-5863/2012.

56 Nařízení kabinetu ministrů č. 898, 29. listopadu 2005. Vyhláška Státního inspektorátu ochrany práv dítěte, články 3 a 5.

57 *Report: The State Inspectorate for Protection of Children's Rights Public Report 2012* [“Pārskats: Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas 2012. gada publiskais pārskats”], dostupné v lotyštině z http://www.bti.gov.lv/lai/zinas_par_iesjadi/parskati_un_atskaites/?doc=3317&page (naposledy zobrazeno: 27. března 2015), 1.

58 Zákon na ochranu dítěte, článek 9(2) stanoví: „s dítětem nesmí být zacházeno krutě, nesmí být mučeno nebo fyzicky trestáno a jeho důstojnost a čest nesmí být narušena.“

59 V souladu se zákonem na ochranu dítěte, článek 72, odst. 1.

60 Dostupné pouze v lotyštině z: http://www.lm.gov.lv/upload/bernas_gimene/vp_2013.pdf (naposledy zobrazeno: 27. března 2015).

61 Rozhovor s dětmi v ústavních zařízeních v Královéhradeckém kraji, Česká republika, 11. března 2014.

62 Popis rodiče během diskuze v ohniskové skupině s rodiči, kteří mají děti s mentálním postižením, Riga, Lotyšsko: 27. února 2014.

63 Zákon č. 272/2004 o právech dítěte, články 66(3) a 68(5). Viz též: Center for Legal Resources, *Summary Report. Monitoring Visits. October 2013-March 2014*, (Budapešť: CLR, 2014), dostupné online z <http://www.crl.ro/userfiles/editor/files/summary-report%20-%20eng.pdf> (naposledy zobrazeno: 27. března 2015), 6.

64 Rodinný zákoník 2009, článek 173(1).

65 Zákon o sirotčích soudech 2011, § 35: Umístění dítěte do ústavu dlouhodobé sociální péče a rehabilitace.

66 Zákon o ochraně dítěte (Zákon XXXI z roku 1997), ve znění pozdějších předpisů, § 75(c).

Doporučení

- A.** Irsko by mělo ratifikovat CRPD bez jakéhokoli dalšího odkladu.
- B.** Bulharsko, Česká republika, Maďarsko, Litva, Lotyšsko, Rumunsko, Slovinsko a Spojené království by měly ratifikovat Opční protokol k Úmluvě o právech dítěte o procesu podávání stížností.
- C.** Bulharsko, Česká republika, Irsko a Rumunsko by měly ratifikovat Opční protokol k Úmluvě o právech osob se zdravotním postižením.
- D.** Bulharsko, Česká republika a Rumunsko by měly aktualizovat své národní politiky a akční plány v oblasti postižení. Všechny vlády by měly přezkoumat své národní politiky a akční plány v oblasti postižení a zvlášť se zaměřit na odstraňování překážek v přístupu ke spravedlnosti pro děti s postižením.
- E.** Maďarsko, Rumunsko a Spojené království by měly neprodleně činit kroky za účelem vytvoření národních politik a akčních plánů v oblasti práv dětí. Všechny vlády by měly aktualizovat své národní rámce tak, aby zohledňovaly postavení dětí s mentálním postižením a zvlášť pak zlepšovaly jejich přístup ke spravedlnosti.
- F.** Všechny vlády by měly přezkoumat národní deinstitucionalizační politiky vztahující se k dětem a měly by upevnit své politické závazky k přemístění všech dětí do komunitních zařízení. Deinstitucionalizační programy musí rozvíjet srozumitelné a přístupné komunitní služby, které zajistí, že děti s mentálním postižením budou moci žít nezávislý život v komunitě a budou moci uplatňovat svá práva u soudů.
- G.** Všechny vlády by měly zpracovat analýzu domácích zákonů, politik a soudních a správních systémů s cílem identifikovat překážky v přístupu ke spravedlnosti pro děti s mentálním postižením a tam, kde je to nezbytné pro odstranění těchto překážek, by měly přijmout legislativní a politické změny.
- H.** S cílem napomoci rozvoji společného evropského přístupu by Evropská unie (ve spolupráci s Radou Evropy) měla realizovat výzkum a poskytnout technickou podporu vládám při reformě jejich národních právních a politických rámců.
- I.** Vlády všech zemí by měly:
 - a.** přezkoumat mandáty příslušných orgánů monitorujících dodržování lidských práv (včetně národních institucí pro lidská práva, národních preventivních mechanismů a nezávislých monitorovacích mechanismů) s cílem zajistit, že tyto orgány budou spolupracovat a společně prosazovat, chránit a naplňovat práva každého dítěte;
 - b.** zajistit, že nezávislé inspektoráty budou oprávněny k pravidelným návštěvám všech dětí s mentálním postižením žijících v ústavní péči a/nebo požívajících veřejných služeb a budou k tomuto účelu mít dostatek zdrojů. Účelem těchto návštěv by mělo být monitorování lidských práv, včetně práva na vzdělání a práva na ochranu před špatným zacházením;
 - c.** zajistit, že děti žijící v ústavech budou mít zákonného zástupce, který bude nezávislý jak na tomto ústavu, tak na vládě. Zástupce musí rovněž zajistit, že dítěti bude poskytnuta pomoc při podávání stížností, prosazovat práva dítěte a jeho nejlepší zájem a dítěti usnadnit přístup k právní pomoci. Jeho stěžejní rolí by poté mělo být pomoci dítěti dostat se ven z ústavu zpět do komunity, kde by mu byla poskytnuta individualizovaná podpora;
 - d.** zajistit, že všechny děti žijící v ústavech budou informovány o svém právu podávat stížnosti, jakož i o způsobu, jak tyto stížnosti podat, a o tom, kdo jim v této věci může pomoci;
 - e.** zajistit, že všechny stížnostní procesy v ústavních zařízeních budou přístupné i pro děti s mentálním postižením;
 - f.** zajistit, že v rámci všech stížnostních procesů bude jasným způsobem zajištěno vyšetřování, které bude nezávislé, transparentní, respektující a které zajistí, že porušení práv vyústí v řádné vyšetřování a nápravu; a
 - g.** zajistit, že dítěti, které podalo stížnost, bude zajištěna ochrana před jakýmkoli odvetnými akcemi ze strany těch, kteří jsou odpovědní za jeho/její péči a blaho.
- J.** Vlády všech zemí musí zajistit, že všichni odborníci, kteří přicházejí do kontaktu s dětmi s mentálním postižením, budou mít právní povinnost náležitě prosazovat nejlepší zájem dítěte, což zahrnuje rovněž povinnost oznámit jakákoli porušení práv, kterému dítě bylo vystaveno, příslušným orgánům. V případě, že odborníci pracující s dětmi s mentálním postižením neprodleně porušení práv dítěte neoznámí, by tito měli nést disciplinární sankce. Měla by však být rovněž zajištěna ochrana oznamovatele.

Kategorie II: Účast v soudních nebo správních procesech – procesní indikátory

Děti s mentálním postižením – jako všechny děti – se mohou setkat se soudními nebo správními systémy v rozličných souvislostech. Mohou být oběťmi, svědky, obviněnými, odsouzenými nebo se jich nějakým způsobem může týkat občanskoprávní nebo správní řízení.

Občanskoprávní soudní řízení může často vyústit ve významná rozhodnutí o životě dětí, včetně toho, kde a s kým mají žít. Děti s mentálním postižením se proto mohou setkat s tímto řízením při mnoha příležitostech, například v návaznosti na rozchod svých rodičů při rozhodování o tom, kterému z rodičů by dítě mělo být svěřeno do péče, nebo při rozhodování o tom, kde by dítě mělo žít v případě, že jeho rodiče nejsou schopni jej vychovávat.

Děti s mentálním postižením se mohou setkat se správním řízením především tam, kde je rozhodování o jejich vzdělávání. To může zahrnovat rozhodování o tom, zda jim bude poskytnuta podpora při vzdělávání a asistence ve třídě, rozhodování o tom, zda by dítě mělo být vzděláváno v běžné nebo segregované škole (čímž nechceme popřít, že každé dítě má právo na inkluzivní vzdělávání).⁶⁷

Všechny děti jsou při účasti v soudních nebo správních řízeních vystaveny překážkám, avšak děti s mentálním postižením pravděpodobně zažívají tyto překážky ještě intenzivněji. Tyto překážky mohou být strukturální, odvíjející se od toho, jak na sebe jednotlivé systémy navazují a kdo přebírá odpovědnost za to, že se dětem s mentálním postižením v těchto systémech dostane náležitě podpory; procesní, související s komplexitou právních systémů a rigiditou mnoha formálních soudních řízení; a postojové, a to především tam, kde jsou odborníci působící v justici zatíženi negativními předsudky o schopnostech dětí s mentálním postižením.⁶⁸

Odstraňování těchto bariér vyžaduje obecná opatření zahrnující rozvoj a implementaci standardů přístupnosti a univerzálního designu,⁶⁹ společně s flexibilním a citlivým přístupem k identifikaci a zajištění individuální podpory a potřeb každého dítěte v oblasti dorozumívání.⁷⁰

Cílem by měla být inkluze a participace. Přístup ke spravedlnosti, který zohledňuje pouze blaho dítěte (a kde jsou v dobrém úmyslu přijímána rozhodnutí jménem dítěte bez jakéhokoli zohlednění přání a pocitů dítěte), je nedostatečný. Článek 12 Úmluvy o právech dítěte zavazuje státy, aby zakotvily systémy, v nichž budou názory dítěte vyslyšeny a zohledněny:

“...dítěti se zejména poskytuje možnost, aby byly vyslyšeny v každém soudním nebo správním řízení, které se jej dotýká, a to buď přímo anebo prostřednictvím zástupce nebo příslušného orgánu, přičemž způsob slyšení musí být v souladu s procedurálními pravidly vnitrostátního zákonodárství.”

Evropská unie vyzvala členské státy, aby podnikly kroky s cílem zajistit, že všechny děti budou „skutečně slyšeny“ ve všech záležitostech, které se jich dotýkají, a že dětem ve zranitelných situacích „by se mělo dostat zvláštní pozornost“.⁷¹ Výbor OSN pro práva dítěte uvedl, že dětem musí být poskytnuta podpora, která jim pomůže „zformulovat svůj do nejvyšší možné míry autonomní názor“⁷² (důraz doplněn) v záležitostech, které se jich dotýkají. Úmluva o právech osob se zdravotním postižením rovněž zavazuje státy k tomu, aby poskytly „postižení a věku přiměřenou pomoc“ s cílem zajistit, že děti s postižením budou mít přístup ke svým právům a budou moci tato práva užívat na rovnoprávném základě s ostatními dětmi,⁷³ a to včetně výkonu spravedlnosti.

Obecné závazky

Výbor OSN pro práva osob se zdravotním postižením soustavně zdůrazňuje, že státy by měly nutně přijmout „vhodné právní rámce“, aby zajistily, že lidé s postižením budou mít přístup ke „službám určeným veřejnosti“.⁷⁴ Vhodnost v kontextu soudních nebo právních systémů znamená, že státy by měly „buď přímo garantovat právo, nebo přijmout nebo změnit zákony tak, aby dítě mohlo tohoto práva plně užívat.“⁷⁵

67 CRPD, článek 24.

68 Claire Edwards, Gillian Harold and Shane Kilcommins, *Access to Justice for People with Disabilities as Victims of Crime in Ireland* (University College Cork, School of Applied Social Studies and Centre for Criminal Justice and Human Rights, Faculty of Law, únor 2012), dostupné online z http://nda.ie/ndasitefiles/NDA_Access_to_Justice.pdf (naposledy zobrazeno: 27. března 2015), 140.

69 Výbor OSN pro práva osob se zdravotním postižením, Obecný komentář č. 2, odst. 14-15.

70 CRPD, článek 5(3).

71 Evropská rada, Stockholmský program – otevřená a bezpečná Evropa, která slouží svým občanům a chrání je, 4. května 2010, C 115/2, dostupné online z <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:115:0001:0038:en:PDF> (naposledy zobrazeno: 27. března 2015), odst. 2.3.2.

72 Výbor OSN pro práva dítěte, Obecný komentář č. 12, odst. 20. Důraz doplněn.

73 CRPD, článek 7(3).

74 Výbor OSN pro práva osob se zdravotním postižením, Obecný komentář č. 2, odst. 27-8.

75 Výbor OSN pro práva dítěte, Obecný komentář č. 12, odst. 15.

Výbor OSN pro práva osob se zdravotním postižením doporučuje vládám „přezkoumat jejich zákony s cílem zajistit, že vůle a přání dětí s mentálním postižením budou respektována na rovnoprávném základě s ostatními dětmi.“⁷⁶

Vlády by navíc měly odstranit bariéry, které diskriminují děti s postižením.⁷⁷ Procesní pravidla a pravidla dokazování v národních právních řádech, které přiznávají výpovědím dětí s mentálním nebo kognitivním postižením nižší význam, by měly být zrušeny. Dětem by měla být poskytnuta podpora, aby mohly svou vůli a přáním vyjádřit.

Výbor OSN pro práva dítěte doporučil, aby všechna soudní nebo správní řízení, jichž se má dítě účastnit, byla transparentní, informativní, dobrovolná, respektující, relevantní, k dětem citlivá, podpořená vzděláváním, bezpečná, citlivá k rizikům a odpovědná.⁷⁸ Výbor zdůrazňuje, že soudní jednání „je složitým procesem, který může mít na dítě traumatický dopad“.⁷⁹

Ve snaze dostat těmto mezinárodním a evropským standardům může řada obecných opatření týkajících se přístupnosti přispět k zajištění toho, že děti s mentálním postižením se budou moci více přímo účastnit právních řízení. Tato opatření zahrnují:

- Realizace auditu přístupnosti ve vztahu k soudům a soudním pravidlům a implementace národních plánů v oblasti přístupnosti;
- Informování veřejnosti o soudních a správních systémech a řízeních v přístupných formátech (včetně easy-to-read a obrázkové formáty);
- Využívání moderních informačních a komunikačních technologických systémů a nástrojů pomoci;
- Uzákonění povinnosti přijmout procesní úpravy v soudních a správních řízeních pro osoby s postižením; a
- Realizovat obecné a cílené kampaně na zvýšení povědomí veřejnosti s cílem posílit informovanost veřejnosti.

Vysoký komisař OSN pro lidská práva poukázal na to, že děti musí být schopné se účastnit právních řízení „účinným a smysluplným způsobem“, což zahrnuje i upřednostnění přímého vyslyšení dítěte v právních řízeních bez jakékoli diskriminace.⁸⁰ Současně ve všech právních řízeních, která se dotýkají dětí s mentálním postižením, musí mít stěžejní postavení princip nejlepšího zájmu dítěte.⁸¹

Individuální úpravy

Obecná opatření v oblasti přístupnosti jsou významná, avšak sama o sobě nejsou dostatečná k tomu, aby se děti s mentálním postižením mohly účastnit právních řízení. Článek 13(1) CRPD smluvní státy zavazuje k tomu, aby „zajistily osobám se zdravotním postižením účinný přístup ke spravedlnosti na rovnoprávném základě s ostatními, mimo jiné prostřednictvím procedurálních a věku odpovídajících úprav, s cílem usnadnit jim účinné plnění jejich role jako přímých nebo nepřímých účastníků a svědků při všech soudních řízeních, a to i ve fázi vyšetřování a předběžného řízení“ (důraz doplněn). Z toho vyplývá, že v právním řízení musí být možná určitá míra flexibility, která bude odpovídat potřebám konkrétního dítěte, jakož i nezbytnost zajištění individualizované podpory.

Druhy dostupné pomoci mohou zahrnovat znakovou řeč, augmentativní a alternativní komunikaci (včetně tlumočnicků školených v komunikaci s dětmi s mentálním postižením) a jiné přístupné prostředky, způsoby a formáty komunikace podle výběru dítěte.⁸² „Individuální posouzení“ by mělo být provedeno ihned, jakmile se dítě dostává do kontaktu se soudními nebo správními systémy. Díky tomu „je zajištěna role samotných dětí v procesu přijímání rozhodnutí, jakož i poskytnutí přiměřených úprav a podpory tam, kde je to nezbytné, s cílem zajistit plnou účast těchto dětí při posuzování jejich nejlepšího zájmu.“⁸³

Pokyny o justici vstřícné k dětem dále vysvětlují význam multidisciplinárního přístupu k posuzování a zajišťování podpory dětem s cílem zajistit jejich přístup ke spravedlnosti, a to s náležitou citlivostí k individualitě a potřebám každého dítěte:

“Měl by být stanoven společný hodnotící rámec pro odborníky, kteří pracují s dětmi či pro děti (například advokáti, psychologové, lékaři, policie, imigrační úředníci, sociální pracovníci a mediátoři) v řízeních nebo intervencích, do nichž jsou zapojeny nebo jimiž jsou dotčeny děti, aby byla poskytnuta nezbytná podpora těm, kdo přijímají rozhodnutí, a tyto osoby tak mohly co nejlépe sloužit zájmům dětí v daném případě.”⁸⁴

Následující čtyři indikátory jsou odvozeny z těchto standardů.

76 Výbor OSN pro práva osob se zdravotním postižením, Obecný komentář č. 1, odst. 36.

77 CRC, článek 2; a CRPD, článek 4(1)(b).

78 Výbor OSN pro práva dítěte, Obecný komentář č. 12, odst. 134.

79 Výbor OSN pro práva dítěte, Obecný komentář č. 12, odst. 24.

80 Úřad Vysokého komisaře OSN, Přístup ke spravedlnosti pro děti, 16. prosince 2013 A/HRC/25/35, dostupné online z http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/RegularSessions/Session25/Documents/A-HRC-25-35_en.doc (naposledy zobrazeno: 27. března 2015), odst. 46.

81 CRC, článek 3(1); and CRPD, článek 7.

82 CRPD, článek 21(b).

83 Výbor OSN pro práva dítěte, Obecný komentář č. 14: právo dítěte na zohlednění jeho nejlepšího zájmu jako předního hlediska (čl. 3 odst. 1), 29. května 2013, CRC/C/GC/14, dostupné online z http://www2.ohchr.org/English/bodies/crc/docs/GC/CRC_C_GC_14_ENG.pdf (naposledy zobrazeno: 27. března 2015), odst. 54.

84 Pokyny o justici vstřícné k dětem, odst. 17.

Indikátor II.1. Nejlepší zájem dítěte je předním hlediskem při všech postupech a řízeních zahrnujících děti s mentálním postižením

Úmluva o právech dítěte důsledně zakotvuje, že nejlepší zájem dítěte je předním hlediskem „při jakékoli činnosti týkající se dětí, ať už uskutečňované veřejnými nebo soukromými zařízeními sociální péče, správními nebo zákonodárnými orgány.“ Tento princip znamená, že blaho, bezpečí a pohoda dítěte musí být předním hlediskem při přijímání všech rozhodnutí, která se dítěte dotýkají. Tento princip vychází z uznání toho, že dospělí činí rozhodnutí jménem dětí každý den: tato rozhodnutí musí být v nejlepším zájmu dítěte.

Výbor OSN pro práva dítěte uvedl, že nejlepší zájem dítěte v sobě zahrnuje právo na posouzení nejlepšího zájmu, tedy interpretační právní princip, který zajišťuje, že zákony budou interpretovány způsobem, který bude sloužit nejlepšímu zájmu dítěte, jakož i procesní pravidlo, vyžadující procesní záruky pro takové posouzení.⁸⁵ Princip nejlepšího zájmu je proto ústředním aspektem jakéhokoli řízení, stejně jako jeho výsledku.

Indikátor II.2. Soudní a právní systémy jsou přístupné pro děti s postižením

Článek 9 CRPD stanoví, že „státy, které jsou smluvní stranou této úmluvy, přijmou příslušná opatření k zajištění přístupu osob se zdravotním postižením, na rovnoprávném základě s ostatními, k hmotným životním podmínkám, dopravě, informacím a komunikaci, včetně informačních a komunikačních technologií a systémů, a k dalším zařízením a službám dostupným nebo poskytovaným veřejnosti, a to v městských i venkovských oblastech.“

Článek 17 CRC rovněž zavazuje smluvní státy, aby zajistily, že informace podporující sociální, duchovní, morální, fyzickou a psychickou pohodu dětí budou těmto dětem poskytnuty, a to prostřednictvím vlád a médií. Citovaný článek rovněž vyzývá ke sdílení takových informací na mezinárodním základě. Inclusion Europe vytvořila pokyny týkající se způsobu, jak vytvořit informaci ve formátu easy-to-read a porozumět lidem s mentálním postižením.⁸⁶

Podstata stejně jako forma dostupné informace je velmi důležitá. Děti s mentálním postižením a jejich rodiče nebo poručníci a opatrovníci musí v první řadě dostat informace o jejich právech, včetně práva na účast a práva brojit proti nespravedlnosti a porušení práv. Musí rovněž dostat informace o tom, jakým způsobem namítat porušení, a o dostupné podpoře v tomto procesu.

Výbor OSN pro práva dítěte uznává, že:

“Osoby s mentálním a psychosociálním postižením stejně jako osoby nevidomé a neslyšící čelí překážkám při snaze dostat se k informacím a komunikaci, a to v důsledku nedostatku formátu easy-to-read a užívání augmentativních a alternativních způsobů komunikace. Tyto osoby jsou rovněž vystaveny překážkám při přístupu ke službám, a to v důsledku předpokladů a nedostatku odpovídajícího proškolení personálu, který tyto služby poskytuje.”⁸⁷

Výbor OSN pro práva dítěte zdůraznil, že odborníci musí uznat a respektovat neverbální formy komunikace, včetně her, řeči těla, výrazů tváře, kreslení a malování.⁸⁸ Odborníci působící v justici proto musí zajistit, že dětem s mentálním postižením bude poskytnut a umožněn takový způsob komunikace, který je nezbytný, aby tyto děti mohly vyjádřit své názory a aby jim toto vyjádření bylo usnadněno.⁸⁹ Jelikož komunikace je dvoustranný proces, může být rovněž nutné zajistit rovněž tlumočnicka nebo prostředníka proškolené v komunikaci s dětmi s mentálním postižením.⁹⁰

85 Výbor OSN pro práva dítěte, Obecný komentář č. 14, odst. 6.

86 Inclusion Europe, “Information for all – European Standards for making information easy to read and understand.” (2014) dostupné online z <http://www.inclusion-europe.org/etr/en/european-easy-to-read-standards> (naposledy zobrazeno: 27. března 2015).

87 Výbor OSN pro práva osob se zdravotním postižením, Obecný komentář č. 2, preambule, odst. 7.

88 Výbor OSN pro práva dítěte, Obecný komentář č. 12: právo dítěte být slyšeno, 1. července 2009, CRC/C/GC/12, dostupné online z <http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/AdvanceVersions/CRC-C-GC-12.pdf> (naposledy zobrazeno: 27. března 2015), odst. 21.

88 Ibid., odst. 20.

90 Prostředník je termín často používaný pro označení odborníka vycvičeného v pomoci při vysvětlení otázek kladených dětem a vysvětlení odpovědi dítěte.

Indikátor II.3. Soudní a správní systémy posuzují individuální potřeby každého dítěte s mentálním postižením a zajišťují, že jsou přijaty individualizované úpravy s cílem umožnit tomuto dítěti bezpečnou a účinnou účast

Právní systémy a procesy by měly být dostatečně flexibilní, aby se dokázaly přizpůsobit rozličným individuálním potřebám vyplývajících z identity a charakteristik každého dítěte. V souvislosti s posuzováním charakteristik dítěte Výbor OSN pro práva dítěte zdůrazňuje, že:

“Nejlepší zájem dítěte ve zvláštním postavení zranitelnosti nebude stejný u všech dětí ve stejně zranitelném postavení. Orgány a subjekty, přijímající rozhodnutí, musí zohlednit různé druhy a stupně zranitelnosti každého dítěte, protože každé dítě je unikátní a každá situace musí být posouzena právě v souladu s touto unikátností. Mělo by být provedeno individualizované posouzení minulosti každého dítěte od jeho narození, s pravidelnými přezkumy multidisciplinárním týmem, a doporučena přiměřená opatření v průběhu celého procesu rozvoje dítěte.”⁹¹

Požadavek posoudit děti za účelem zjištění jejich potřeb je proto předpokladem pro to, aby soudní a správní systémy byly těmto dětem přístupné, aby jejich potřeby mohly být naplněny a aby byla zajištěna ochrana jejich nejlepšího zájmu. CRPD definuje přiměřené úpravy jako: „nezbytné a odpovídající změny a úpravy, které nepředstavují nepřiměřené nebo nadměrné zatížení, a které jsou prováděny, pokud to konkrétní případ vyžaduje, s cílem zaručit osobám se zdravotním postižením uplatnění nebo užívání všech lidských práv a základních svobod na rovnoprávném základě s ostatními.“⁹²

Výbor OSN pro práva dítěte zdůraznil, že „cílem přiměřených úprav je dosáhnout individuální spravedlnosti v tom smyslu, že bude zajištěn zákaz diskriminace nebo rovnosti a bude zohledněna důstojnost, autonomie a volba konkrétního člověka.“⁹³

Obdobně Výbor OSN pro práva dítěte zdůrazňuje, že:

“Prostředí a pracovní metody by měly být přizpůsobeny schopnostem dítěte. Měl by být poskytnut přiměřený čas a zdroje, které by zajistily, že děti budou odpovídajícím způsobem připraveny a budou mít sebedůvěru a možnost přispět svými názory. Musí být zohledněno, že děti budou potřebovat různé stupně podpory a formy zapojení, a to v souladu s jejich věkem a rozvíjejícími se schopnostmi.”⁹⁴

Například v případě, že dítě s mentálním postižením se v novém nebo formálním prostředí rozruší a stává se úzkostné, musí odborníci působící v justici umožnit přijetí úprav, které budou vstřícné k dětem a které budou citlivě zohledňovat specifické potřeby daného dítěte. Tyto úpravy mohou spočívat v dělání častějších přestávek,⁹⁵ výslechu dítěte ve známém nebo příjemném prostředí⁹⁶ nebo umožnění doprovodu důvěrníkem v průběhu celého řízení.

Posuzovací a zjišťovací postupy by měly být vytvořeny tak, aby umožnily dětem se přímo účastnit právních řízení v co nejširším množství případů.⁹⁷ Testy, které zkoumají kognitivní schopnosti dítěte nebo jeho dovednosti, představují z hlediska mezinárodního práva špatný přístup, jelikož jsou doprovázeny vylučujícím podbarvením. Účelem posuzování přitom musí být identifikace podpory a úprav, které děti s mentálním postižením potřebují k tomu, aby se řízení mohly účastnit.

91 Výbor OSN pro práva dítěte, Obecný komentář č. 14, odst. 76.

92 CRPD, článek 2.

93 Výbor OSN pro práva osob se zdravotním postižením, Obecný komentář č. 2, odst. 26.

94 Výbor OSN pro práva dítěte, Obecný komentář č. 12, odst. 134(e).

95 Pokyny o justici vstřícné k dětem, odst. 61: „Soudní přelíčení, jichž se účastní děti, by měla být přizpůsobena tomuto dítěti a maximální době soustředění: měly by být naplánovány pravidelné přestávky a jednání by neměla trvat příliš dlouho. Pro usnadnění účasti dětí při souběžném udržení jejich plné kognitivní schopnosti a na podporu jejich emoční stability by rušení během soudního jednání mělo být omezeno na minimum.“

96 Pokyny o justici vstřícné k dětem se zasazují o snížení počtu výslechů dítěte (odst. 67), vytvoření výslechového prostředí více vstřícného k dětem (odst. 64), a přizpůsobení způsobu vedení řízení za účelem zmírnění zstrašovací a donucovací atmosféry (odst. 54).

97 Pokyny o justici vstřícné k dětem, část III(B)(2).

Indikátor II.4. Osobní a citlivé údaje dětí s mentálním postižením jsou chráněny a děti jsou chráněny před stigmatizací ze strany médií

Soukromí dětí musí být při jejich vstupu do soudních nebo správních systémů chráněno,⁹⁸ ať už se jedná o řízení mimosoudní (např. stížnosti k ombudsmanovi) nebo soudní. Směrnice EU o ochraně osobních údajů definuje „osobní údaj“ jako jakoukoli informaci vztahující se k osobě, která je přímo nebo nepřímo určena nebo určitelná.⁹⁹ Osobní údaj tak zahrnuje obrázky, detailní popisy dítěte nebo jeho rodiny, jména nebo adresy, audio nebo video nahrávky apod. Osobním údajem budou rovněž informace o zdravotní diagnóze dítěte, službách, které jsou mu poskytovány a jeho zdravotní historii.¹⁰⁰

Účelem ochrany identity a soukromí dítěte je zajistit ochranu před výhrůzkami, zastrasováním, odvetným jednáním a reviktimizací. Zajišťuje, že média v rámci zpravodajství nepoškodí šance dítěte na rehabilitaci a reintegraci v rámci komunity. Pokyny OSN o dětských obětech a svědčích trestných činů uznávají soukromí jako součást důstojnosti dítěte.¹⁰¹

U dětí s mentálním postižením může být nicméně vyžadováno, aby osobní a citlivá data byla sdílena v rámci odborníků působících v justici, častěji než v případě jiných dětí, a to s cílem umožnit přijetí podpory, která by odpovídala jejich individuálním potřebám.

Osobní údaje dětí s mentálním postižením mohou být sdíleny pouze, pokud to vyžaduje jejich nejlepší zájem, přání a práva na účast v řízení. I sdílení však musí být předmětem ochrany důvěrnosti, aby bylo zajištěno, že informace budou sdíleny pouze v případě, že je to nezbytné.¹⁰² Dále musí být zajištěno, že osobám, které informace o dítěti potřebují, budou tyto poskytnuty pouze v rozsahu nezbytném v dané situaci; pouze ty části zdravotní historie dítěte, které jsou nutné k přijetí zvláštních úprav, mohou být sdíleny. Kompletní zdravotní historie dítěte pravděpodobně v takových případech relevantní nebude.¹⁰³

Zjištění

Indikátor II.1. – Nejlepší zájem

Realizovaný výzkum ukazuje, že koncept nejlepšího zájmu dítěte je ze strany odborníků působících v soudních nebo správních systémech nedostatečně pochopen, a to zejména v České republice, Litvě a Lotyšsku. V těchto zemích je tento princip využíván k vyloučení dětí s mentálním postižením z právních řízení, spíše než k posouzení jejich potřeb v oblasti podpory a úprav.

V České republice stále probíhá řízení ve věci čtrnáctiletého chlapce, kterému byl odepřen přístup do jeho spisu, vedeného orgánem sociálně-právní ochrany dětí. V souladu se zákonem by tento spis měl obsahovat pouze informace o dítěti a jeho rodině, avšak orgán sociálně-právní ochrany dětí, který navíc v této věci chlapce nikdy nekonzultoval, rozhodl, že je v rozporu s jeho údajným „nejlepším zájmem“ do spisu nahlédnout. Partneri realizující výzkum uvedli, že tato praxe není výjimečná a že tento přístup dokládá nedostatek pochopení toho, že přístup ke spravedlnosti jde ruku v ruce s principem nejlepšího zájmu.

V Lotyšsku, zástupci soudu péče o nezletilé partnerům realizujícím výzkum sdělili, že zapojení dítěte do soudního řízení by pro toto dítě mohlo být nesmírně traumatizující, a proto je lepší jej z řízení vyloučit. Zjištění názoru dítěte je získáno prostřednictvím psychologického posouzení dítěte a soudce se nesnaží zjistit názory dítěte přímo. I když je správné být si vědom stresu, který právní řízení mohou dětem s mentálním postižením způsobit, jejich účast v takovém řízení může být rovněž posilující. Špatná interpretace vedoucí k vyloučení dítěte z právních řízení v konečném důsledku znamená, že tyto děti budou s nižší mírou pravděpodobnosti slyšeny v podstatných záležitostech týkajících se jejich práv.

V Litvě se partner zúčastnil jako pozorovatel deseti soudních jednání a uvedl, že ve většině případů se soudci zajímali o potřeby a zdraví dotčených dětí a rovněž o to, jestli jsou jejich rodiče v pozici, kdy jim mohou zajistit důstojné životní podmínky. Tito soudci se nicméně neseťkali s žádným z dětí a ani nevynaložili žádnou snahu za účelem zjištění jejich názoru. Přání dětí nefigurovala v soudním hodnocení a rozhodování, které však mělo významný dopad na životy dětí.

⁹⁸ Viz např.: CRC, článek 40(2)(b)(vii); a Evropská úmluva o ochraně lidských práv, článek 6(1).

⁹⁹ Evropský parlament a Rada Evropy, Směrnice o ochraně fyzických osob v souvislosti se zpracováním osobních údajů a o volném pohybu těchto údajů, 24. října 1995, 95/46/EC, článek 2(a).

¹⁰⁰ Ibid., článek 8(3).

¹⁰¹ Pokyny OSN o ochraně dětských obětí a svědků trestných činů, část III, 8(a) ('Principy').

¹⁰² Department of Health, Spojené království, *Information: To share or not to share? The Information Governance Review* (London: HMSO, 2013), dostupné online z https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/192572/2900774_InfoGovernance_accv2.pdf (naposledy zobrazeno 27. března 2015), 19.

¹⁰³ Ibid.

Indikátor II.2. Přístupnost

Jednotlivé případy slibné praxe a schémat byly zjištěny ve všech zemích zapojených do projektu, avšak partneři současně uvedli, že ve všech zemích je nedostatek systémových snah o zlepšení celkové přístupnosti národních soudních systémů pro děti s mentálním postižením.

Evropská komise pro efektivitu justice (CEPEJ) je Výborem ministrů Rady Evropy pověřena zlepšováním efektivního fungování soudních a správních systémů ve členských státech, a to mj. prostřednictvím hodnocení a identifikace problémů, doručování konkrétních způsobů zlepšení správy těchto systémů, a poskytováním technické asistence, kdekoli je to potřeba.¹⁰⁴ Členské státy provádějí pravidelné vyhodnocování v souladu s pokyny CEPEJ a podávají zprávy zahrnující širokou škálu technických otázek. Obsahem vládních zpráv jsou opatření na zlepšení přístupnosti pro specifické skupiny, jako je využívání výslechových místností pro děti¹⁰⁵ a používání záznamů výpovědí dětí za účelem zabránění opakovaných výslechů.¹⁰⁶

Vlády Bulharska, Irska, Rumunska a Spojeného království uvedly, že přístupné informace a zvláštní úpravy před soudy jsou dostupné jak pro děti, tak pro osoby s postižením.¹⁰⁷ Partneři realizující výzkum v Rumunsku¹⁰⁸ a Bulharsku¹⁰⁹ nicméně zjistili, že komunikační pomůcky pro osoby s postižením byly poskytovány pouze osobám neslyšícím, němým, neslyšícím i němým a nevidomým. Pro osoby s mentálním postižením komunikační pomůcky v těchto zemích dostupné nejsou.

Vláda České republiky uvedla, že pro řízení před soudy zajišťuje dostupné informace a zvláštní úpravy pro děti, ale nikoli pro osoby s postižením.¹¹⁰ Vlády Maďarska, Slovinska a Španělska tvrdily, že poskytují zvláštní úpravy pro řízení před soudem pro děti i osoby s postižením, avšak přístupné informace jsou dostupné pouze pro děti a nikoli pro osoby s postižením.¹¹¹

Vlády Litvy a Lotyšska uvedly, že zvláštní úpravy v řízení před soudem jsou dostupné pro děti i osoby s postižením, ale přístupné informace nejsou zajištěny ani pro jednu z uvedených skupin.¹¹²

Z výzkumu MDAC vyplynulo, že neposkytnutí přístupných informací dětem s mentálním postižením a jejich rodičům/zástupcům byl častý problém, zjištěný ve všech zemích zapojených do projektu. Pro děti bylo často dostupných zejména minimum informací o jejich právech v průběhu řízení. Ve Spojeném království, Slovinsku, České republice, Irsku, Litvě a Lotyšsku byly zaznamenány výpovědi dětí a rodičů o tom, že jim nebyly poskytnuty informace týkající se jejich hmotných práv, jako je právo na život v komunitě, záležitostí vzdělávání a rozhodování o umístění dítěte do ústavních zařízení.

Výslechové místnosti pro děti, záznamová a videokonferenční zařízení

Partneři ve všech zúčastněných zemích zjistili, že zde existují specializované místnosti pro výslechy dětí a/nebo nahrávací zařízení, která dětem umožňují podat výpověď pouze jedenkrát. Výslechové místnosti jsou nicméně často soustředěny do hlavních/velkých měst a je jich stále příliš málo na to, aby byly využity pro všechny děti, které se dostávají do kontaktu se soudním systémem. Například v České republice má pouze šest trestních soudů videokonferenční zařízení.¹¹³ Ve Slovinsku je v současnosti 11 výslechových místností pro děti, přičemž první z nich byla zřízena neziskovou organizací.¹¹⁴

Ve Španělsku televizní a videokonferenční zařízení jsou dostupná, avšak stále bývávají využívány jiná, méně vhodná opatření. V jednom zaznamenaném případě podávalo dítě svědeckou výpověď ve dveřích soudní síně,¹¹⁵ a právník specializující se na tuto oblast uvedl, že mnoho soudců upřednostňuje využívání dělicích stěn (aby bylo zajištěno právo obviněného klást svědkům otázky) navzdory tomu, že videokonferenční zařízení jsou považována za účinnější způsob snížení stresu zažívaného dítětem.¹¹⁶

104 Rada Evropského Výboru ministrů, rezoluce zřizující Evropskou komisi pro efektivitu justice (CEPEJ), 18. září 2002, Res(2002)12.

105 Pokyny o justici vstřícné k dětem, odst. 74: „Měla by být prověřena možnost vyslyšet dětské oběti a svědky ve speciálně navržených zařízeních vstřícných k dětem v prostředí vstřícném k dětem.“

106 Pokyny o justici vstřícné k dětem, odst. 67: „Počet výslechů by měl být co nejmenší a jejich délka by měla být přizpůsobena věku dítěte a maximální době jeho soustředění.“

107 CEPEJ, „Schéma pro evaluaci justičních systémů: Bulharsko“ (2014) dostupné online z: http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2014/Bulgaria_2014.pdf (naposledy zobrazeno 27. března 2015); „Irsko“ (2014), dostupné online z http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2014/Ireland_2014.pdf (naposledy zobrazeno: 27. března 2015); „Rumunsko“ (2014), dostupné online z http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2014/Romania_2014.pdf (naposledy zobrazeno: 27. března 2015); a „Spojené království“ (2014), dostupné online z http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2014/UK_England%20and%20Wales_2014.pdf (naposledy zobrazeno: 27. března 2015). Zvláště viz odpovědi na otázku 31 v každé ze zpráv.

108 Nový trestní řád, článek 105(3).

109 Správní řád, článek 14(5).

110 CEPEJ, „Schéma pro evaluaci justičních systémů: Česká republika“ (2014), dostupné online z http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2014/Czech%20Rep_2014.pdf (naposledy zobrazeno: 27. března 2015), otázka 31.

111 CEPEJ, „Schéma pro evaluaci justičních systémů: Maďarsko“ (2014), dostupné online z http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2014/Hungary_2014.pdf (naposledy zobrazeno: 27. března 2015); „Slovinsko“ (2014), dostupné online z http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2014/Slovenia_2014.pdf (naposledy zobrazeno: 27. března 2015); „Španělsko“ (2014), dostupné online z http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2014/Spain_2014.pdf (naposledy zobrazeno: 27. března 2015). Zvláště viz odpověď na otázku 31 v každé ze zpráv.

112 CEPEJ, „Schéma pro evaluaci justičních systémů: Lotyšsko“ (2014), dostupné online z http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2014/Latvia_2014.pdf (naposledy zobrazeno: 27. března 2015); „Litva“ (2014), dostupné online z http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2014/Lithuania_2014.pdf (naposledy zobrazeno: 27. března 2015). Zvláště viz odpověď na otázku 31 v obou zprávách.

113 Krajské soudy v Českých Budějovicích, Hradci Králové a Plzni, Vrchní soud v Olomouci a Okresní soud v Teplicích, viz, https://e-justice.europa.eu/content_information_on_national_facilities-319-cz-cs.do?member=1 (naposledy zobrazeno: 27. března 2015)/

114 Rozhovor se slovinským ombudsmanem pro lidská práva, Ljubljana, Slovinsko: 3. března 2014.

115 Generální kancelář státního zástupce, pokyn 3/2009 o ochraně dětských obětí a svědků, 1351. rozsudky Nejvyššího soudu STS 673/2007 a 1398/1994.

116 Pokyny o justici vstřícné k dětem, odst. 68: „V maximální možné míře by se mělo zamezit přímému kontaktu, konfrontaci nebo vzájemnému působení mezi dětskou obětí nebo dětským svědkem a údaji pachatelé, ledaže je to na žádost dětské oběti.“ Zástění, stínění dítěte stále vyžaduje přítomnost dítěte ve stejné soudní síni jako pachatel. Videokonferenční zařízení umožňuje dítěte zúčastnit se z bezpečného a vzdáleného místa.

V Bulharsku bylo zjištěno, že dětské oběti a svědci jsou v průběhu trestního řízení vyslýchány několikrát, a to různými specialisty. V trestních věcech toto tedy znamená, že dítě s mentálním postižením může být vyslechnuto v průběhu předsoudního stadia a následně v průběhu jakéhokoli řízení, které je zahájeno před soudem.

Podobný problém byl zjištěn i v Maďarsku, kde děti, které se přiznají ke spáchání protiprávního činu, musí své přiznání několikrát opakovat. Ve Španělsku bylo zaznamenáno, že výslechy mají negativní dopad na dětské oběti s mentálním postižením, které jsou i v případě zneužívání vyslýchány několikrát.¹¹⁷

Rumunské zákony zakotvují právo na tlumočníka pro osoby, „které nerozumí, nemluví nebo se nedokáží dobře vyjádřit“.¹¹⁸ V praxi je však tato pomoc poskytnuta pouze lidem s postižením sluchu nebo řeči a lidem, kteří nemluví rumunsky. Lidem, kteří komunikují neverbálně nebo prostřednictvím alternativních způsobů komunikace, není poskytnuta žádná podpora. Podobně bulharské právo vyžaduje přítomnost tlumočníka pro účastníky řízení, kteří jsou neslyšící, němí, neslyšící a němí nebo nevidomí.¹¹⁹ Lidé s mentálním postižením jsou z tohoto seznamu vyškrtnuti. V Litvě dochází k nárůstu počtu dětských výslechových místností, ale je zde nedostatek kvalifikovaných odborníků, kteří by v nich děti mohli vyslýchat, zvláště pokud jde o děti s mentálním postižením.¹²⁰

Dobrá praxe byla zjištěna v Bulharsku, Tato spočívá ve zřízení „modrých pokojů“ neziskovou organizací.¹²¹ Modrý pokoj je místností využívanou odborníky pro výslechy dětí a deset z nich bylo vybudováno v prostorách mimo soudní budovy. Každý z těchto pokojů má dva vchody, jeden pro dítě a druhý pro dospělé účastníky, včetně obviněného.

V Irsku studie o přístupu ke spravedlnosti pro lidi s postižením, kteří se stali oběťmi trestného činu, odhalila, že tito se setkali s řadou překážek, pro jejichž odstranění nebyla dostupná žádná přístupová opatření. Zatímco fyzická přístupnost soudních síní byla zlepšena v souvislosti s přijetím zákona na ochranu osob s postižením v roce 2005, struktura a nedostatek flexibility v soudních řízeních se náležitě zlepšení nedočkaly.¹²²

Přístupné informace

V České republice zřídila Kancelář veřejného ochránce práv telefonní linku a e-mailovou adresu, prostřednictvím nichž mohou děti samy podávat stížnosti (podobná telefonní linka a e-mailová adresa pro dospělé neexistuje).¹²³ Kancelář má rovněž webové stránky pro děti a náctileté, kde najdou informace o svých právech. Tyto webové stránky neobsahují informace přístupné pro děti s mentálním postižením a není zřejmé, zda tyto děti vůbec kdy využily stížnostní mechanismus přes danou telefonní linku nebo e-mailovou adresu.

V Maďarsku podobné webové stránky shrnují práva dítěte.¹²⁴ Na těchto stránkách je dostupná i verze vstřícná k dětem (označená jako „easy-to-read“), avšak tato se nejeví tak, že by odpovídala požadavkům přístupnosti pro děti s mentálním postižením.

V Lotyšsku Státní inspekce práv dítěte provozuje webové stránky obsahující výčet práv dětí v easy-to-read formátu, avšak tyto stránky jsou poměrně skryté a není lehké je najít. Informace poskytnuté na těchto stránkách navíc nejsou dostatečně přístupné pro děti s mentálním postižením.¹²⁵

Ve Slovinsku vytvořil Nejvyšší soud několik publikací popisujících proces, kterým děti projdou v případě, že budou předvolány k soudu.¹²⁶ Tyto publikace jsou vstřícné k dětem a popisují, jak by všichni soudní osoby měly s dětmi jednat, avšak nejsou zpracované ve formátu dostupném pro děti s mentálním postižením. Ve Španělsku specializovaný útvar pro oběti s mentálním postižením, zřízený nadací Carmen Pardo-Valcarce Foundation ve spolupráci s Civil Guard a Mapfre Foundation, vytvořil v rámci projektu nazvaného „No + abuse“ (Ne + zneužívání) dostupné materiály pro děti s mentálním postižením, které by jim měly pomoci identifikovat a oznamovat případy zneužívání.¹²⁷ Neziskové organizace rovněž ve Španělsku pod koordinací FEAPD (Federation of Organizations for Persons with Intellectual Disability; Federace organizací pro osoby s mentálním postižením) vytvořily v roce 2011 manuál s názvem „Braňme svá práva každý den“.

V Irsku ombudsman pro děti vytvořil přístupné a k dětem vstřícné letáčky pro děti o tom, jakým způsobem se na něj mohou obracet.¹²⁸

117 Save the Children Italia ONLUS, *Minor Rights: Access to Justice for children at risk of social exclusion* (Rome: Save the Children Italia ONLUS, 2012), 112.

118 Nový trestní řád, článek 105(1).

119 Správní řád, článek 14(5).

120 V roce 2008 byly výslechové místnosti pro děti zřízeny na policejních stanicích a soudech. Celkem 5 výslechových místností pro děti bylo v současnosti zřízeno v rámci policejních obvodů v těchto městech: Vilnius, Kaunas, Klaipėda, Siauliai a Panevezys. Více než 60 výslechových místností pro děti bylo zřízeno na policejních odděleních během let 2008-9, 40 z nich v rámci oddělení policie v Kaunasu. Soudy byly v roce 2011 vybaveny 41 výslechovými místnostmi pro děti. Children Support Centre, „Children as Victims and Witnesses of Offences: Review of the Situation in Lithuania“ (2011), dostupné online z http://www.vaikystebesmurto.lt/sites/paramosvaikamscentras/media/images/Biblioteka/Tyrimu_ataskaitos/2012%20vaikai%20nusikalni (naposledy zobrazeno: 27. března 2014), 24.

121 Více informací o této praxi můžete nalézt zde: <http://www.sapibg.org/en/deteto-svidetel>.

122 Claire Edwards, Gillian Harold and Shane Kilcommins, *Access to Justice for People with Disabilities as Victims of Crime in Ireland* (University College Cork, School of Applied Social Studies and Centre for Criminal Justice and Human Rights, Faculty of Law, únor 2012), dostupné online z http://nda.ie/ndasitefiles/NDA_Access_to_Justice.pdf (naposledy zobrazeno: 27. března 2015).

123 Webová stránka je dostupná z www.deti.ochrance.cz (naposledy zobrazeno: 27. března 2015).

124 Webová stránka je dostupná z: www.gyermekjogok.gjbh.hu (naposledy zobrazeno: 27. března 2015).

125 Webová stránka je dostupná z: http://www.bli.gov.lv/lat/lietotaju_ertibam_viegli_lasit/ (naposledy zobrazeno: 27. března 2015).

126 Nejvyšší soud Slovenské republiky, „Jan gre na sodišče“ [„Jan is jde k soudu“] a „Ko moraš na sodišče kot pričča“ [„Kdy budete muset jít k soudu jako svědek“] (obě 2010) dostupné online ve slovinštině z <http://www.sodisce.si/znanje/publikacije> (naposledy zobrazeno: 27. března 2015).

127 Webová stránka s materiály je dostupná z www.nomasabusos.com (naposledy zobrazeno: 27. března 2015).

128 Ombudsman pro děti, *Complaints from Young People and Children*, dostupné online z <http://www.oco.ie/complaints/handling-complaints-from-children-and-young-people.html> (naposledy zobrazeno: 27. března 2015).

Zkušenosti dětí s mentálním postižením a jejich rodičů

Ve Spojeném království řekly dvě maminky partnerovi realizujícímu výzkum, že jejich synové, jimž bylo oběma v předemtné době sedm let a kteří oba měli mentální postižení, byli umístěni do segregovaného vzdělávání, aniž by byli zapojeni do rozhodování a aniž by bylo provedeno zákonem požadované posouzení jejich speciálních vzdělávacích potřeb.¹²⁹ Učitelé dětí a místní orgán jim řekli, co se bude dít a kde jejich děti budou vzdělávány. Nebyly poučeny o tom, že toto rozhodnutí mohou napadnout nebo že mají právo si stěžovat.¹³⁰ Publikovaný výzkum o možnostech vzdělávání pro děti s postižením ukázal, že „většina rodičů se necítila dobře informovaná o dostupných možnostech vzdělávání pro své dítě v průběhu umístovacího procesu... [a] téměř většina rodičů uvedla, že hledali informace nezávisle, prostřednictvím webových stránek a někdy s pomocí nezávislých odborníků, kteří jim pomohli.“¹³¹

Rodič v Rumunsku shrnul zkušenosti mnoha rodičů, když vysvětlil, že „rodiče a jiní zákonní zástupci [dítěte s mentálním postižením] nejsou informováni o právech jejich dětí a o možnosti přístupu do běžných škol. Obvykle orgány na ochranu dětí rodiče informují, že jedinou možností pro jejich děti jsou speciální školy.“¹³²

Ve Slovinsku sociální pracovník vysvětlil, že „dětí jsou špatně informované o svých právech. Pokud jim je nesdělíme my nebo jejich rodiče, nemají žádné informace a nevědí [...] Ani patnáctileté dítě neví, že má právo na právního zástupce na účast v řízení. Někdy ani sami rodiče nevědí, že jejich dítěte může rovněž sdělit svůj názor a někteří rodiče mu to ani nedovolí.“¹³³ V České republice právnička z Kanceláře veřejného ochránce práv vysvětlila, že „sociální pracovníci nepoučují děti o jejich právech v průběhu řízení. Stejně tak nezjišťují názory dítěte, aby věděli, jaké stanovisko mají v řízení reprezentovat. S dítětem ani po vydání rozhodnutí nemluví.“¹³⁴

V České republice, Litvě a Lotyšsku partneři realizující výzkum uvedli, že děti jsou umístěny do ústavních zařízení, bez toho aniž by do řízení byly v kterémkoli jeho stádiu zapojeny. V České republice vydala Kancelář veřejného ochránce práv v roce 2012 zprávu, v níž uvedla, že zaměstnanci kanceláře přezkoumali rozhodnutí u 347 dětí starších 12 let, umístěných ve školských zařízeních pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, a zjistili, že soudy předtím, než rozhodly o jejich umístění do ústavu, vyslechly pouze 69 z těchto dětí.¹³⁵

Zástupce národní organizace zaměřené na advokační aktivity v oblasti práv dětí uvedl, že Irsko „v otázce vyslyšení hlasu dítěte čelí obrovským kulturním výzvám“, jelikož zde existuje „víra, že děti nejsou schopny zformulovat nebo vyjádřit svůj názor [...]“¹³⁶ Zkušenost této organizace ukazuje, že mnoha dětem s mentálním postižením v péči je často tato péče diktována a nejsou nijak zapojeny do procesu jejího poskytování. Tento stav je obdobný postojovým překážkám, které byly zjištěny v Lotyšsku. Tam psychologka odpovědná za přípravu posouzení dětí pro soudy péče o nezletilé uvedla, že podle jejího názoru dítě, které není schopno komunikovat verbálně, rovněž není schopno vyjádřit svůj názor.¹³⁷

V Litvě se odborníci z oblasti sociální péče a donucujících orgánů, kteří se účastnili ohniskové skupiny, se domnívali, že není nezbytné informovat děti o soudních rozhodnutích, která se jich týkají, přímo, jelikož toto je role rodičů dítěte nebo jejich poručníků/opatrovníků.¹³⁸ Stejní účastníci uvedli, že názor dítěte je často nevyslyšen; soudy mají tendenci zahrnout pouze zástupce dítěte (opatrovníka) nebo právníka, stejně jako čist zprávy vypracované specialistou z orgánu ochrany dítěte nebo psychologem.

Indikátor II.3. Posouzení a přiměřené úpravy

Nebylo možné určit, jestli soudní a správní systémy byly dostatečně přizpůsobené dětem s mentálním postižením, a to z důvodu nedostatku kvantitativních a kvalitativních dat získaných z výzkumů zaměřených na zkušenosti těchto dětí v soudních nebo správních systémech napříč všemi zúčastněnými zeměmi, v nichž navíc nebyla dostupná žádná statistická data o posuzování za účelem přijetí přiměřených úprav. 'Nástroj na posouzení účasti dítěte' Rady Evropy obsahuje indikátory pro monitorování účasti dětí v soudních nebo správních řízeních.¹³⁹ Tyto zahrnují kritéria pro posuzování a členěná data.

129 Jedno dítě bylo vzděláváno v samostatné třídě v rámci běžné školy, zatímco další bylo posláno do Pupil Referral Unit.

130 Rozhovory s rodiči v Yorkshiru a the Humber, Spojené království: 10 a 12. března 2014.

131 Helen Poet, Kath Wilkinson and Caroline Sharp, *Views of young people with SEN and their parents on residential education* (Slough: LG Group Research Report, National Foundation for Educational Research - NFER), 12.

132 Rozhovor s rodičem v kanceláři Centre for Legal Resources, Bukurešť, Rumunsko: únor 2014

133 Rozhovor se sociálním pracovníkem oddělení ochrany dětí a mládeže v Centru pro sociální práci, Ljubljana, Slovinsko: 10. března 2014.

134 Rozhovor s právníčkou v Brně, Česká republika: 28. března 2014.

135 Veřejný ochránce práv, "Zpráva ze systematických návštěv školských zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy" (Brno: Veřejný ochránce práv, 2012), dostupné online z http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/ochrana_osob/2012/2012_skolska-zarizeni.pdf (naposledy zobrazeno: 27. března 2015).

136 Telefonický rozhovor se zástupcem advokační organizace pro práva dětí, Galway, Irsko: 1. dubna 2014.

137 Rozhovor s psychologem připravujícím posouzení pro sirotčí soud, Riga, Lotyšsko: 27. února 2014.

138 Ohniskové skupiny odborníků z řad právníků, sociální práce a orgánů činných v trestním řízení, se konaly napříč třemi regiony v Litvě: únor - březen 2014.

139 Rada Evropy, Divize práv dětí a oddělení mládeže, *Indicators for measuring progress in promoting the right of children and young people under the age of 18 to participate in matters of concern to them* (Rada Evropy, 2014), 9.

Partneři realizující výzkum zjistili, že ve všech zúčastněných zemích běžně při prvotním kontaktu dítěte s trestním systémem nebo se systémem soudnictví ve věcech mládeže neprobíhá posouzení potřeb dětí s mentálním postižením v oblasti podpory. V Bulharsku,¹⁴⁰ Litvě¹⁴¹ a Španělsku¹⁴² je účelem posouzení určit způsobilost dítěte vypovídat nebo svědčit a nikoli (jak by to mělo být) definovat, jakou podporu je třeba poskytnout, aby se dítě mohlo řízení účastnit. Tento přístup nesprávně přenáší na dítě povinnost prokázat svou způsobilost, spíše než by nutil stát poskytnout dětem podporu, aby jim usnadnil přístup ke spravedlnosti.

Data ve Spojeném království ukázala, že kolem 60% dětí v systému trestní spravedlnosti má významné komunikační obtíže a kolem 25% má kognitivní nebo mentální postižení. Čtyřicet tři procent dětí, kterým byly uloženy alternativní tresty, měly zvláštní emociální nebo zdravotní potřeby a 30% bylo na hranici mentálního postižení.¹⁴³ Jeden právník partnerovi realizujícímu výzkum řekl, že „některé obviněné děti se často tak obávají vyhlídky křížového výsledku před soudem, že se prostě přiznají“.¹⁴⁴

Slibná praxe zjištěná ve Spojeném království spočívala ve využívání registrovaných prostředků pro zranitelné svědky. Tito lidé usnadňují komunikaci mezi soudem a zranitelným svědkem,¹⁴⁵ jako je dítě nebo dospělý svědek s mentálním postižením. Důležité je, že jejich úkolem není pouze napomoci komunikaci, ale spíše „zastávají aktivní úlohu v komunikačním procesu. Posuzují komunikační potřeby a schopnosti zranitelných svědků a radí policii i soudům, jak se svědkem nejlépe komunikovat ve smyslu užívaných výrazů, tempa, fyzického prostředí, využití komunikačních pomůcek“.¹⁴⁶

V Litvě bylo zjištěno, že soudní systém je rigidní a selhává ve své povinnosti učinit v rámci řízení posouzení a přijmout úpravy s cílem zajistit účasti dětí s mentálním postižením v tomto řízení. Namísto toho jsou tyto děti vystaveny necitlivým a nevhodným výsledkům v soudních síních,¹⁴⁷ zahrnujíc v to i uchylování se k sarkasmům.¹⁴⁸ Účastník ohniskové skupiny (focus group) vypověděl o svém zážitku, kdy viděl, jak odborník, uchopivší ramena dítěte na vozičku, s tímto dítětem třásl, a to s cílem přimět ho k odpovědi na položenou otázku.¹⁴⁹

Partner z Litvy pozoroval deset soudních jednání. Zjistil, že průběh jednání i jeho výsledky závisely významně na postoji soudce.¹⁵⁰ Zatímco někteří soudci vytvořili příjemnou atmosféru, jiní zvyšovali hlas a vytvořili formální atmosféru, která ještě zhoršila již tak dost stresovou situaci pro dotčené děti. Těchto deset pozorování rovněž ukázalo, že soudci sice vždy poučili účastníky o jejich právech na začátku jednání, toto bylo nicméně obvykle učiněno velmi rychle a formálně a bez jakéhokoli ujištění se, že dítě a ti, kteří ho zastupují, všemu porozuměli.

V České republice byl třináctiletý chlapec s mentálním postižením podezřelý ze zavinění smrti jiného chlapce. Tento chlapec byl vyslýchán čtyři a půl hodiny, během nichž byl přiveden na místo činu a nucen k demonstrování toho, co se stalo, na figurině. Byl nucen vypovídat, ačkoli opakovaně vyjádřil svou vůli výslech ukončit. Výslech i rekonstrukce byly provedeny policií bez zajištění právníka.¹⁵¹

Ve Slovinsku jedna maminka uvedla: „Jako matka tam stále musíte být a [odborníkům v soudní síni v trestním řízení] připomínat, že mluví s někým, kdo má postižení. Nemají žádné znalosti, vy jste ti, kdo je učí. Jako rodič musíte převzít roli zprostředkovatele mezi dítětem a strukturou, v jejímž rámci je projednáván trestný čin“.¹⁵²

Indikátor II.4. Ochrana osobních údajů ve vztahu k médiím

Všechny země měly zákony na ochranu osobních údajů, které, zdá se, reflektují standardy zakotvené ve směrnici EU o ochraně osobních údajů,¹⁵³ která brání zpřístupnění jakýchkoli osobních údajů, které by mohly vést ke ztotožnění osoby (např. jméno, datum narození, místo pobytu apod.) bez jejího svolení a nakládání s citlivými údaji včetně údajů o rase, etnicitě a fyzickém a psychickém zdraví člověka v režimu důvěrnosti.

Ve všech deseti zemích bylo možné udělit souhlas se zpřístupněním osobních údajů dítěte, pokud to nebylo zakázáno soudním rozhodnutím. Vypadá to, že v těchto zemích neexistují žádné zákony, které by média zavazovaly k určení, zda je zveřejnění osobního údaje dítěte v jeho nejlepším zájmu. Jediné, co média ke zveřejnění potřebují, je souhlas rodičů. Navzdory účinným zákonům na ochranu osobních údajů se v České republice a Irsku objevily stigmatizující reportáže v médiích, v nichž děti s mentálním postižením

140 Jak zákon o soudnictví ve věcech mládeže (ve znění pozdějších předpisů), tak zákon o ochraně dítěte (ve znění pozdějších předpisů) se odkazují na mentální postižení v kontextu svéprávnosti, avšak nevyžadují poskytnutí přiměřených úprav.

141 Občanský soudní řád Litevské republiky.

142 Trestní řád, článek 417.3, stanoví: „osoby s fyzickou nebo psychickou nezpůsobilostí nemohou být předvolány jako svědci za účelem podání výpovědi“.

143 Jenny Talbot, *Fair Access to Justice? Support for Vulnerable Defendants in the Criminal Courts* (Londýn: Prison Reform Trust, 2012), 1.

144 Informace poskytnuta zkušeným právníkem působícím v oblasti trestněprávní reformy na kulatém stole zaměřeném na pachatele, Spojené království: 2. února 2014.

145 Zákon o soudnictví ve věcech mládeže a důkazech v trestním řízení 1999, § 29.

146 Penny Cooper and David Wurtzel, „A day late and a dollar short: in search of an intermediary scheme for vulnerable defendants in England and Wales“, *Crim L. R.*, 4 (2013), 5.

147 Sděleno soudcem a probačním úředníkem na ohniskové skupině, Litva, 20. února 2014.

148 Ibid. Stejná obava byla vyslovena rodičem dítěte s mentálním postižením, Litva: 28. března 2014.

149 Sděleno rodičem na ohniskové skupině, Litva: 28. března 2014.

150 Deset občanskoprávních řízení pozorovaných v Litvě v období od ledna do března 2014.

151 Liga lidských práv, *Submission to the 108th Session of the UN Human Rights Committee*, 2013, dostupné online z http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=INT%2fCCPR%2fNGO%2fCZE%2f14415&lang=en (naposledy zobrazeno: 27. března 2015), příloha 1.

152 Ohnisková skupina s vedením ústavní výchovy v Asociaci Sonček, předsedou rady expertů v Asociaci Sonček, zástupcem uživatelů a matkou dítěte s mozkovou obrnou a lehkým mentálním postižením, v Asociaci pro mozkovou obrnu Slovinska, Slovinsko: 10. března 2014.

153 Evropský parlament a Rada, směrnice 95/46/ES o ochraně fyzických osob v souvislosti se zpracováním osobních údajů a o svobodném pohybu těchto údajů. 24. října 1995, 95/46/EC. Bylo nad rámec rozsahu této studie provedeno detailní analýzu národních právních řádů v oblasti ochrany osobních údajů.

byly pachateli trestných činů. Například v České republice čtrnáctiletý chlapec s Aspergerovým syndromem napadl učitelku. Média nepublikovala jeho plné jméno, ale pouze křestní jméno s iniciálou příjmení, jeho věk, fotografii a video místa, kde bydlel, a právě skutečnost, že má údajně Aspergerův syndrom.¹⁵⁴ V Irsku patnáctileté dítě bylo shledáno odpovědným ze zabití čtrnáctiletého bez jakéhokoli seznatelného motivu.¹⁵⁵ Soudce zjistil, že dítě „netrpělo žádnou formální duševní poruchou,¹⁵⁶“ avšak média podala zprávu o tom, že dítě navštěvovalo psychoterapeuta a v minulosti se pokusilo o sebevraždu.¹⁵⁷ Titulky v tomto případě popisovaly dítě jako „brutálního vraha“.¹⁵⁸

Ve Španělsku byla zjištěna existence slibných kodexů pro média, která zakotvují pokyny k ochraně osobních a citlivých údajů a bezpečné a de-stigmatizují prezentace dětí a lidí s mentálním postižením ve zpravodajství. V roce 2004 podepsali televizní operátoři v zemi „Kodex seberegulace televizního obsahu a dětství“. Kodex zahrnuje ustanovení, že média by neměla využívat obrázky dětí zapojených do soudních řízení a obrázky dětí s vážnými nemocemi nebo postižením za účelem propagandy nebo způsobem odporujícím jejich důstojnosti.¹⁵⁹

V roce 2008 Španělská konfederace rodin a lidí s mentálním postižením vydala manuál „Psychické zdraví a média“, jehož cílem je podpořit pozitivní sociální obraz lidí s mentálním postižením a poskytnout zdroje odborníkům z řad médií, které by povzbudily respektující způsob podávání zpráv, jakož i vyhnout se stereotypizování.

Doporučení

- K.** Státy musí učinit kroky, aby zajistily, že odborníci působící v justici budou důkladněji a přísněji vzdělávání v principu „nejlepšího zájmu dítěte“, což nutně zahrnuje porozumění tomu, že přístup ke spravedlnosti je v nejlepším zájmu dítěte.
- L.** Měly by být provedeny audity přístupnosti všech soudů a soudních řízení s důrazem na práva a potřeby dětí s mentálním postižením.
- M.** Vlády a zákonodárci by měly zakotvit právo na přiměřené úpravy pro děti s mentálním postižením v soudních nebo správních systémech na národní úrovni, stejně jako demonstrativní výčet typů dostupných přiměřených úprav.
- N.** Měly by být vytvořeny národní rámce, jejichž cílem by bylo zajistit, že budou posuzovány potřeby všech dětí, a to při prvním kontaktu se soudním nebo správním systémem. Toto posouzení by mělo vést k zajištění přiměřených úprav a přizpůsobení odpovídající konkrétním potřebám každého dítěte, jako jsou komunikační pomůcky nebo tlumočníci.
- O.** Právní úpravy dokazování by měly být novelizovány, aby uznávaly svědectví dětí s mentálním postižením (které může být neverbální) jako relevantní.
- P.** Všechny státy musí učinit kroky s cílem zajistit, že dětem s mentálním postižením a jejich rodičům/poručníkům/opatrovníkům budou poskytnuty přístupné informace o jejich právech, včetně jejich práv ve všech soudních nebo správních řízeních.
- Q.** Osobní data dětí s mentálním postižením mohou být sdílena pouze mezi odborníky působícími v justici, a to pouze v takové míře, která je pro ně nezbytná pro zajištění nejlepšího zájmu dítěte, ochranu jejich práv a poskytnutí přiměřených úprav.
- R.** Ve spojení se zástupci médií by vlády měly vytvořit závazné pokyny a sdílet dobrou praxi s cílem zajistit důvěrnost a důstojnost dětí s mentálním postižením v soudních nebo správních řízeních. To znamená, že ve zpravodajství by se neměly objevit žádné informace nebo údaje, které by vedly ke ztotožnění dítěte, a podávání zpráv by se mělo vyhnout demonizujícímu jazyku nebo senzacechtivosti.

154 Viz: ČTK, „Toto je učitelka, kterou pobodal její student: Po chodbě se procházel s rukama od krve“ (blesk.cz, 30. října 2012); a televize Nova, 23. ledna 2013.

155 *The People at the Suit of the Director of Public Prosecutions v. D.G* [2005] IE CCA 75.

156 *Ibid.*

157 „Teen found guilty of Laois murder“, *breakingnews.ie*, 28. července 2004.

158 Liam Collins, „Vicious Killer shocks court with stark lack of remorse“, *Irish Independent*, 16. října 2014.

159 The Code of Self-Regulation of Television Content and Childhood [‘Código de Autorregulación de Contenidos Televisivos e Infancia’], odst. II.2.

Kategorie III. Usnadnění přístupu ke spravedlnosti – procesní indikátory

V ochraně práv dětí a zajišťování jejich nejlepšího zájmu hraje roli mnoho subjektů, a to jak v každodenních záležitostech, tak i v soudních nebo správních systémech. Kontakt se soudním nebo správním řízením je pro každého náročný a nese s sebou množství překážek. V případě dětí je úkolem jejich rodičů, poručníků, opatrovníků, právníků, sociální pracovníků a soudců zajistit jejich účast tak, aby bylo možné dosáhnout spravedlnosti.

Děti s mentálním postižením – zvlášť ty, které jsou segregované ze společnosti a žijí v ústavní péči – jsou v tomto ohledu ve značné nevýhodě. Jsou rovněž obzvláště náchylné k většímu porušování jejich práv, a to právě v důsledku jejich umístění v ústavní péči. V mnoha zemích je poručníkem či opatrovníkem dítěte samotné ústavní zařízení, což činí děti fyzicky i právně závislé na tomto zařízení a zakládá to konflikt zájmů. Kvůli této skutečnosti je navíc mnoha dětem napříč Evropou upřena možnost si komukoli stěžovat a vyvolat a zapojit se do soudního nebo správního řízení je vzdálený sen.

Neproškolení odborníci působící v justici mohou překážky účasti dětí s mentálním postižením ještě podpořit. Policejní příslušníci nebo právníci jsou neschopni identifikovat, že dítě potřebuje komunikační pomůcky nebo že je v určitém prostředí vyděšené (jako je například výslechová místnost na policejní stanici, nebo místo pro svědky v soudní síni). V takovém případě je pak dítěti odepřen přístup ke spravedlnosti na rovnoprávném základě s ostatními dětmi, protože systém selhal ve své povinnosti přizpůsobit se odlišnostem. Děti s postižením mohou být vystaveny nerovnému zacházení, jelikož nejsou schopny vyjádřit své názory a zkušenosti, nebo jejich svědectví není jasně porozuměno nebo interpretováno.

S přiměřenou formou podpory, která bude zohledňovat jejich věk a jejich postižení, mohou však děti s mentálním postižením účinně přistoupit a zapojit se do soudních nebo správních systémů. CRPD ostatně uznává, že každému by mělo být přiznáno právní uznání jeho subjektivity nezbytné k účasti na všech rozhodnutích týkajících se jeho života.¹⁶⁰ Odborníci působící v justici proto musí zajistit, že daný systém bude dostatečně flexibilní, aby poskytl požadovanou podporu a přizpůbil se odlišnostem dětí s mentálním postižením.

Prvním krokem k dosažení změny je, stejně jako v mnoha jiných oblastech života, uvěřit, že změna je možná. Partneři realizující výzkum v rámci tohoto projektu mluvili s odborníky v deseti zemích a jak se dá tušit, odborníci napříč Evropou zastávají enormně odlišné postoje. V mnoha případech věřili, že pro děti s mentálním postižením je jednoduše nemožné zapojit se do právních řízení, která mají přímý dopad na jejich životy. Jsou to právě tyto postoje, které musí být změněny.

Právníci jsou stěžejní zárukou před nespravedlností a pomáhají svým klientům orientovat se v často složitých a zastrašujících soudních nebo správních řízeních. Rovněž překládají právní jazyk do podoby srozumitelné pro jejich klienta a hájí práva klienta jeho jménem. Nedávný dokument OSN uvádí, že právní pomoc a zastoupení je „důležitým prvkem spravedlivého, lidského a účinného systému trestní spravedlnosti, který je založen na zásadách právního státu, [a] je základem pro požívání dalších práv“.¹⁶¹

Těm dětem, které si mohou pověřit svého právníka, pokud se stanou oběťmi nebo obviněnými v trestním řízení nebo pokud je jejich nejlepší zájem v konfliktu se zájmem jejich rodičů, poručníků nebo opatrovníků v občanskoprávních a správních řízeních, musí být dána příležitost tak učinit. Aby byli schopni umožnit dítěti realizovat toto právo, musí být právníci a další odborníci působící v justici proškoleni v tom, jak uznat práva dítěte a jak je prosazovat. Dětem, které si svého právníka pověřit nemohou, musí být právník ustanoven, přičemž úkolem tohoto právníka bude zastupovat nejlepší zájem dítěte – který se může lišit například od zájmu rodičů, nebo od názoru místního úřadu.

Přístup ke spravedlnosti vyžaduje, aby bezplatná právní pomoc byla více dostupná všem dětem, aby jim právní pomoc mohla být zaplácena. Bez systému státem financovaného a vysoce kvalitního právního zastoupení bude mnoha dětem nevyhnutelně přístup ke spravedlnosti odepřen.

Pokyny o justici vstřícné k dětem stanovilo několik nezbytných prvků k zajištění účinného přístupu ke spravedlnosti pro děti, včetně dostupnosti bezplatné právní pomoci. Stanoví, že všechny děti mají právo na svého právníka „v řízení, v němž dochází nebo může dojít ke konfliktu zájmů mezi dítětem a jeho rodiči nebo jinými účastníky“. Právníci zastupující děti musí být odpovídajícím způsobem proškoleni,¹⁶² měli by dětem vhodným způsobem vysvětlit důsledky jejich prohlášení a v neposlední řadě prosazovat názor dítěte spíše než svůj vlastní. V případech, kdy podezřelým je příbuzný nebo pečující osoba, by dítě mělo být zastoupeno způsobem na této osobě nezávislým.¹⁶³ Následující tři indikátory jsou odvozeny z těchto Pokynů a mezinárodních standardů.

¹⁶⁰ CRPD, článek 12.

¹⁶¹ Valné shromáždění OSN, rezoluce 67/187 o Principech a pokynech OSN k přístupu k bezplatné právní pomoci v systémech trestní spravedlnosti, 20. prosince 2012, A/RES/67/187, úvod, odst. 1.

¹⁶² Vzdělávací a tréninkový nástroj pro praktiky v justičních systémech byl vytvořen jako součást tohoto projektu a je dostupný online na stránkách www.mdac.org.

¹⁶³ Pokyny o justici vstřícné k dětem, odst. 37 – 43

Indikátor III.1. Nezávislé orgány a třetí osoby mohou vznést stížnost jménem dítěte nebo dětí s mentálním postižením¹⁶³

Jak bylo uvedeno výše ve vztahu k indikátoru I.3, národní instituce pro ochranu lidských práv hrají významnou roli při usnadňování přístupu a zapojení se do soudních nebo správních systémů. To je zvláště důležité tam, kde děti (obzvláště děti v ústavech) jsou zastoupeny svým rodičem nebo jiným zákonným zástupcem, jehož zájmy mohou být rozporu s vlastními zájmy dítěte nebo který prostě není ochotný pomáhat dítěti při dovolávání se spravedlnosti v případě porušení jeho práv. Národní instituce pro ochranu lidských práv nejsou náhradou nebo alternativou k bezplatné právní pomoci, ale musí ji vhodně doplňovat právě tím, že poskytují dětem další cesty k nápravě porušení jejich práv, jakož i další ochranu v případech, kde se bezplatná právní pomoc prostě neuplatňuje, například ve správním nebo občanskoprávním řízení. Úřad Vysokého komisaře OSN pro lidská práva uznal, že

“Pokud rodiče, poručníci, opatrovníci nebo právní zástupci nejsou schopni nebo ochotni zastupovat dětskou oběť před soudem, může být pro dítě přínosné mít možnost obrátit se na další aktéry, kteří mu mohou pomoci domoci se nápravy, včetně národních institucí pro lidská práva, právní kliniky, veřejné ochránce dětských práv a neziskové organizace.

Možnost přístupu ke skupinové litigaci a stížnostem, jako jsou kombinované případy nebo testovací případy, může navíc poskytnout příležitost poukazovat na systémová, závažná a rozšířená porušení práv dítěte.”¹⁶⁵

Výbor OSN pro práva dítěte uvedl, že součástí úlohy národních institucí pro lidská práva je poskytovat prostředky nápravy v případě porušení práv dětí, a to buď přímo prostřednictvím řešení individuálních stížností podaných dětmi, nebo podporou dětí v případě k dalším procesům a prostředkům nápravy.¹⁶⁶ Národní instituce pro lidská práva by proto měly být přístupné všem dětem, bez ohledu na jejich charakteristiky nebo situaci. Výbor rovněž vysvětlil proč. Uvedl, že děti jsou v důsledku stavu svého vývoje extrémně zranitelné z hlediska porušení lidských práv a jejich názory jsou stále zohledňovány pouze vzácně. V důsledku toho, že většina dětí nemá právo volit a nemůže tak hrát významnější úlohu v politickém procesu, tyto zůstávají stranou politických agend. Setkávají se s významnými bariérami při přístupu ke spravedlnosti a dostupnost organizací, které by jim mohly pomoci, je „obecně limitována“.¹⁶⁷

Indikátor III.2. Právní zastoupení a bezplatná právní pomoc je pro děti s mentálním postižením dostupná v průběhu všech soudních a správních řízení, která se jich dotýkají

Mezinárodní právo stanoví, že každý, kdo je obviněn z trestného činu, má právo se hájit sám, nebo prostřednictvím obhájce, jehož si zvolí. Pokud osoba sama nemá dostatečné zdroje na úhradu právního zastoupení, musí jí být obhajoba poskytnuta bezplatně, pokud to zájem spravedlnosti vyžaduje.¹⁶⁸ Směrnice EU přijatá v roce 2013 zaručuje právo na bezplatnou právní pomoc všem obviněným z trestného činu a členské státy musí do 27. listopadu 2016 tuto směrnici implementovat.¹⁶⁹ Směrnice stanoví, že k zajištění obhájce

podezřelé nebo obviněné osobě musí dojít bez zbytečného odkladu a od toho z následujících okamžiků, který nastane dříve:

- a) před jejich výslechem ze strany policejního nebo jiného orgánu činného v trestním řízení či justičního orgánu;*
- b) při provádění vyšetřovacího či jiného úkonu za účelem shromáždění důkazních prostředků;*
- c) bez zbytečného odkladu po zbavení osobní svobody;*

¹⁶⁴ „Nezávislémi orgány“ rozumíme národní instituce pro lidská práva a třetí strany se zájmem o prosazování práv dítěte.

¹⁶⁵ Vysoký komisař OSN pro lidská práva, Access to Justice for Children, 16 December 2013 A/HRC/25/35, dostupné online z http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/RegularSessions/Session25/Documents/A-HRC-25-35_en.doc (naposledy zobrazeno: 27. března 2015), odst. 39.

¹⁶⁶ Výbor OSN pro práva dítěte, Obecný komentář č. 2: Role nezávislých národních lidskoprávních institucí při ochraně a prosazování práv dítěte, 15. listopadu 2002, CRC/C/GC/2, dostupné online z http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRC%2fGC%2f2002%2f2&Lang=en (naposledy zobrazeno: 27. března 2015), odst. 13.

¹⁶⁷ Ibid., odst. 5.

¹⁶⁸ Mezinárodní pakt o občanských a politických právech (ICCPR), článek 14(3)(d); a Evropská úmluva o ochraně lidských práv, článek 6(3)(c).

¹⁶⁹ Evropský parlament a Rada, Směrnice o právu na přístup k obhájci v trestním řízení a v řízení týkajícím se evropského zatýkacího rozkazu a o právu na informování třetí strany a o právu na komunikaci s třetími osobami a konzulárními úřady v případě zbavení osobní svobody, 22. října 2013, 2013/48/EU.

d) pokud byly předvolány k soudu s příslušností v trestních věcech, v přiměřené lhůtě před tím, než se k tomuto soudu dostaví.

Právo na přístup k obhájci znamená, že:

- a) členské státy zajistí, aby podezřelý nebo obviněný osoby měly právo scházet se o samotě a komunikovat s obhájcem, který je zastupuje, a to i před výsledkem ze strany policejního nebo jiného orgánu činného v trestním řízení;
- b) členské státy zajistí, aby podezřelý nebo obviněný osoby měly právo, aby byl přítomen jejich obhájce a mohl se aktivně účastnit výsledku. Tato účast musí být v souladu s postupy podle vnitrostátního práva, a pokud tyto postupy naruší účinný výkon a samotnou podstatu dotčeného práva. Jestliže se obhájce výsledku zúčastní, je skutečnost, že k této účasti došlo, zaznamenána v souladu s postupem pro pořizování záznamů podle práva dotčeného členského státu;
- c) členské státy zajistí, aby podezřelý nebo obviněný osoby měly právo na to, aby byl jejich obhájce přítomen přinejmenším při následujících vyšetřovacích úkonech nebo úkonech prováděných za účelem shromáždění důkazních prostředků, pokud jsou tyto úkony stanoveny vnitrostátním právem a pokud se vyžaduje nebo umožňuje, aby byla podezřelá nebo obviněná osoba dotčenému úkonu přítomna:
 - i. identifikace;
 - ii. konfrontace; a
 - iii. rekonstrukce místa trestného činu.¹⁷⁰

Děti obecně nebudou mít prostředky na zaplacení vlastního právního zastoupení; bezplatná právní pomoc je základním prvkem spravedlivého, lidského a účinného soudního systému, který vychází z principů právního státu.¹⁷¹

OSN poukázalo na to, že úprava bezplatné právní pomoci v mezinárodním právu se omezuje na trestní věci, avšak „přístup k právní nebo jiné pomoci ve [správních nebo občanskoprávních] věcech je ním méně důležitá pro zajištění toho, že děti budou schopné aktivně chránit svá práva“.¹⁷² OSN rovněž doporučuje, aby „děti měly možnost stěžovat si a iniciovat právní řízení v případech porušení svých práv. Jelikož jsou děti obvykle při zapojení do právního systému v nevýhodě, potřebují právní zastoupení zvláště akutně a státy by měly poskytovat takové služby bezplatně.“¹⁷³

Zásada 1 Principů a pokynů OSN o přístupu k bezplatné právní pomoci v systémech trestní spravedlnosti („Pokyny OSN o bezplatné právní pomoci“)¹⁷⁴ nabádá státy, aby bezplatnou právní pomoc zakotvily jako právo na úrovni národních předpisů. Navrhují, aby bezplatná právní pomoc byla „upřednostňována v nejlepším zájmu dítěte a přístupná, věku odpovídající, multidisciplinární, účinná a odpovídající specifickým právním a sociálním potřebám dětí“.¹⁷⁵ To znamená, že bezplatná právní pomoc musí být poskytnuta nikoli pouze ve smyslu úhrady nákladů právního zastoupení dítěte, ale rovněž jakýchkoli nákladů, které vyvstanou v souvislosti se zajištěním přístupné právní pomoci a informací pro děti s mentálním postižením, a nákladů souvisejících s poskytnutím procesních úprav. Doporučují, aby právo na bezplatnou právní pomoc nepodléhalo osvědčující povinnosti, a to včetně osvědčování zdrojů dítěte řešeného v systému trestní spravedlnosti.¹⁷⁶

170 Ibid., článek 3.

171 Příloha, odst. 1.

172 Vysoký komisař OSN pro lidská práva, Access to Justice for Children, 16. prosince 2013 A/HRC/25/35, dostupné online z http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/RegularSessions/Session25/Documents/A-HRC-25-35_en.doc (naposledy zobrazeno: 27. března 2015), paras. 40 and 43.

173 Ibid., odst. 58.

174 Valné shromáždění OSN, rezoluce 67/187 o Principech a pokynech OSN k přístupu k bezplatné právní pomoci v systémech trestní spravedlnosti, 20. prosince 2012, A/RES/67/187.

175 Ibid., princip 11.

176 Ibid., princip 1(c).

Indikátor III.3. Všichni odborníci pracující v soudních nebo správních řízeních, kteří přicházejí do kontaktu s dětmi s mentálním postižením, musí být vzdělávání v oblasti uznávání a usnadňování realizace práv těchto dětí, včetně práva na přiměřené úpravy

Cílem vzdělávání pro odborníky působící v justici je zajistit, že budou respektovat a chránit práva dětí s mentálním postižením a že především nezpůsobí žádnou újmu.¹⁷⁷ Článek 13(2) CRPD zavazuje státy, aby podporovaly vzdělávání pro ty, kteří pracují v oblasti výkonu spravedlnosti, zaměřené na procedurální a věku odpovídající úpravy, jejichž cílem je zajistit, že kdokoli s postižením má přístup ke spravedlnosti na rovnoprávném základě s ostatními.

Odborníkům by mělo být poskytováno vzdělávání o tom, jak rozpoznat, kdy poskytnout úpravy (jako je např. tlumočnick), jak

rozpoznat a prosazovat přípustnost alternativní komunikace s dětmi s mentálním postižením pro provedení důkazu,¹⁷⁸ a jak přizpůsobit řízení, aby odpovídalo odlišnostem dětí. Výbor OSN pro práva dítěte doporučil, aby práva dětí s postižením byla stěžejním prvkem ve vzdělávání těchto odborníků.¹⁷⁹ Ve stejném duchu Pokyny o justici vstřícní k dětem doporučují mezioborové vzdělávání o právech a potřebách dětí různého věku a skupin s cílem zajistit, že řízení budou adaptována v souladu s nimi.¹⁸⁰

Zjištění

Indikátor III.1. Nezávislé orgány a třetí osoby mohou vznést stížnost jménem dítěte nebo dětí s postižením

Ve všech zemích zapojených do projektu mohou oběti a neziskové organizace vznášet k orgánům stížnosti na jakákoli porušení práv dítěte nebo práv osob s postižením. Nicméně v Bulharsku, České republice, Maďarsku, Litvě, Lotyšsku a Španělsku nemohou neziskové organizace takové stížnosti jménem dítěte vznášet, dokud nejsou ustanoveny zástupci dítěte, nebo dokud jim není zákonným zástupcem dítěte udělena plná moc, a to vždy ve vztahu ke konkrétnímu dítěti a úkonu. Pokud nevyhoví těmto požadavkům, není shledána aktivní legitimace neziskových organizací a je jim znemožněno učinit jakékoli podání.

V České republice může nejvyšší státní zástupce¹⁸¹ a veřejný ochránce práv (ombudsman)¹⁸² podávat stížnosti ve vztahu k porušením spočívajících v rozhodnutích vydaných správními orgány. Slabou stránkou tohoto systému je, že oba zmíněné orgány nezastupují oběť. V Maďarsku mohou neziskové organizace podávat skupinové stížnosti k Národnímu orgánu pro rovné zacházení jménem skupin lidí, kteří se stali obětí diskriminace nebo kteří se domnívají, že jsou v bezprostředním nebezpečí, avšak nemohou podávat reprezentativní žaloby.

Ve Spojeném království a Severním Irsku národní instituce pro ochranu práv a neziskové organizace působící v oblasti práv osob s postižením nebo práv dítěte mohou vznášet stížnosti jménem jednotlivců, to však je podrobena komplexním výjimkám v aktivní legitimaci a veřejnému zájmu. Komise pro rovnost a lidská práva je národní institucí pro lidská práva v Anglii a Walesu, která je ze zákona odpovědná za předkládání případů brojících proti porušení lidských práv jménem kteréhokoli jednotlivce nebo skupiny a za monitorování implementace lidskoprávních standardů. Komise pro rovnost a lidská práva v Severním Irsku může činit to samé a ve Skotsku sdílí Komise pro rovnost a lidská práva své kompetence se skotskou Komisí pro lidská práva a před konáním jakýchkoli kroků musí problémy, na které poukázala jedna z nich, společně probrat.

177 Vzdělávací a tréninkový nástroj pro praktiky v justičních systémech byl vytvořen jako součást tohoto projektu. Bližší informace jsou dostupné z www.mdac.org.

178 Například Systémy komunikace prostřednictvím výměny obrázků - Picture Exchange Communication Systems (or "PECS").

179 Výbor OSN pro práva dítěte, Obecný komentář č. 5. Obecná opatření implementace Úmluvy o právech dítěte, 27. listopad 2003, CRC/C/GC/5, dostupné online z http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRC%2fGC%2f2003%2f5&lang=en (naposledy zobrazeno: 27. března 2015), odst. 53.

180 Pokyny o justici vstřícné k dětem, odst. 67.

181 Soudní řád správní, zákon č. 150/2002 Sb., § 66(2).

182 Ibid., § 66(3).

Komisař pro děti (Anglie), Komisař pro děti a mladé lidi (Skotsko), Komisař pro děti pro Wales a Komisař pro děti a mladé lidi Severního Irsku jsou všichni nadáni pravomocí vstupovat do případů širšího významu pro práva dětí, avšak nemají pravomoc tato řízení sami zahájit.¹⁸³

V Irsku se nicméně vyskytlo několik případů, kdy neziskové organizace zastupovaly případy jednotlivců. Irské soudy dospěly k závěru, že neziskové organizace mohou vystupovat jménem osoby nebo skupiny osob tam, kde buď „jednají v dobré víře a mají oprávněné obavy nebo zájmu o napadená ustanovení, nebo práva, jejichž ochrany se domáhají, mají obecný význam pro společnost jako takovou“.¹⁸⁴ Soudy mohou rovněž rozhodnout, že přiznají aktivní legitimaci v těch případech, kdy by účastník nevládl obdobnými odbornými znalostmi a finančním zázemím.¹⁸⁵

V Rumunsku bylo na několik případů týkajících se dětí s mentálním postižením upozorněno Centrum pro právní zdroje (Centre for Legal Resources („CLR“), nezisková organizace v Bukurešti. CLR nemělo možnost pomoci žádnému z těchto dětí, jelikož zde nebyl žádný zákonný zástupce, jehož by mohlo požádat o udělení plné moci jménem dotčeného dítěte. K těmto situacím většinou dochází u dětí v ústavní péči, jejichž zákonným zástupcem je ústav nebo orgán ochrany dítěte. V těchto případech CLR může na případ upozornit pouze státního zástupce jako na případný trestný čin. Ilustrativním případem je případ právníka, který nemohl dítěti pomoci v důsledku technických okolností:

“Na více než stovku dětí v pěstounské péči připadalo pět pracovníků a zařízení bylo personálně poddimenzováno. Šest dětí bylo zavřeno na pokoji a leželo na třech postelích. Byly tak nadopovány sedativy, že mohly sotva dýchat. Jejich ruce a chodidla byla svázaná provazem. Věřím, že Úmluva OSN o právech dítěte nastolila dobrý standard, ale ten je v Rumunsku často porušován. Podali jsme stížnost, avšak, navzdory tomu, že zde docházelo k mučení, státní zástupce zahájil trestní vyšetřování až po šesti týdnech. Státní zástupce zařízení navíc nenavštívil osobně, ale vyslal úředníka, který [...] nebyl schopen vyslechnout všechny děti. Proto mám pochybnost o tom, že těmto dětem byl zaručen opravdový přístup ke spravedlnosti.”

V roce 2014 Evropský soud pro lidská práva rozhodl případ proti Rumunsku, který se týkal osmnáctiletého muže s mentálním postižením, který zemřel v rukou státu v psychiatrické nemocnici. Skutečnosti a odůvodnění soudu reflektovaly problém aktivní legitimace, který je stejně významný ve vztahu k dětem s mentálním postižením. Když CLR monitorovalo psychiatrickou nemocnici v Poiana Mare v roce 2004, setkala se s Valentinem Câmpeanu v chladném, izolovaném a zamčeném pokoji, v němž byla pouze ocelová postel bez lůžkovin. Byl oblečen pouze ve svrchním díle pyžama. Ačkoli byl již v dětství nakažen virem HIV, byla mu ze strany psychiatrické nemocnice, jejíž personál se nechtěl pana Câmpeanu dotýkat z důvodu svého pomýleného strachu z nákazy HIV, nepochopitelně odepřena antiretrovirální léčba. Pan Câmpeanu zemřel téhož dne v pozdějších hodinách.¹⁸⁶

Centrum pro právní zdroje zjistilo, že pan Câmpeanu neměl rodiče nebo opatrovníka. Neměl tedy nikoho, kdo by ho po jeho smrti zastupoval a poukázal na zanedbání péče o něj s cílem dovést odpovědnost. Otázkou před Evropským soudem pro lidská práva bylo to, zda pana Câmpeanu může zastupovat nezisková organizace. Soudce Pinto De Albuquerque uvedl, že tento případ je „skvělým příkladem pokračujícího přehlížení ze strany odpovědného státu, který tím, že panu Câmpeanu neposkytl žádnou formu zastoupení nebo opatrovnictví, dokud byl naživu a dokud zde existoval uplatnitelný nárok proti státu z hlediska zdravotní péče a zacházení v oblasti vzdělávání, kterého se panu Câmpeanu dostalo, ztížilo výkon jeho práv zaručených Úmluvou i domácím právním řádem.“¹⁸⁷ Klíčovým aspektem je, že všechny země potřebují nastolit takové systémy, v jejichž rámci budou mít lidé zastoupení, což je obzvláště důležité pro lidi, kteří nejsou schopni jednat vlastním jménem, včetně dětí a mladých lidí s mentálním postižením.

Indikátor III.2. Právní zastoupení Zastoupení v trestním řízení

S výjimkou České republiky, Irsku¹⁸⁸ a Slovinska,¹⁸⁹ zaručují systémy všech zemí zapojených do projektu právo na obhájce od okamžiku zbavení osobní svobody dítěte. V České republice mají děti právo na obhájce při prvním kontaktu s orgány činnými v trestním řízení pouze, pokud jsou starší 15 let.¹⁹⁰ S dětmi mladšími 15 let je vedeno řízení v systému soudnictví ve věcech mládeže, které jim tuto záruku odpírá. V případě, že dítě mezi 15 a 17 lety bude nakonec shledáno odpovědným ze spáchání provinění, ponese náklady obhajoby.¹⁹¹

183 Zákon o dětech 2004, § 2 (ve znění zákona o dětech a rodinách 2014).

184 *Digital Rights Ireland Ltd v. Minister for Communication & Ors* [2010] IEHC 221, odst. 48.

185 *Irish Penal Reform Trust Limited & Ors v. Governor of Mountjoy Prison & Ors* [2005] IEHC 305 citující *R v. Inspectorate of Pollution & Anor. Ex Parte Greenpeace Ltd (no. 2)* [1994] 4 All ER 329.

186 *Centre for Legal Resources on Behalf of Valentin Câmpeanu v. Romania*, (Application no. 47848/08), Evropský soud pro lidská práva, 17. července 2014, odst. 61.

187 *Ibid.*, odst. 67.

188 *Lavery v. The Member in Charge, Carrickmacross Garda Station* [1999] IESC 29.

189 Zákon o soudech č. 94/2007, článek 454.

190 Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, zákon č. 218/2003 Sb., § 42(2)(a).

191 Trestní řád, zákon č. 141/1961 Sb., § 152(1) (b).

V Irsku má podezřelý právo na přístup k obhájci, avšak přítomnost obhájce není vyžadována v průběhu výslechu.¹⁹² Nedávný případ týkající se dítěte s psychosociálním postižením ukázal, že i tam, kde je vyslychaná osoba mladší 18 let a má těžké mentální, duševní nebo výchovné problémy, není vyžadována přítomnost právníka pro to, aby dítě mohlo být zákonným způsobem zbaveno osobní svobody.¹⁹³

Ve Slovinsku mají děti mladší 15 let právo na obhájce od počátku řízení, pokud jim v případě, že budou shledány odpovědné, hrozí více než tříletý trest odnětí svobody, ledaže soudce shledá, že dítě potřebuje právní zastoupení i v jiných případech, a to s ohledem na jeho zvláštní zranitelnost.¹⁹⁴

Zastoupení v občanskoprávních a správních řízeních

V žádné ze zemí zapojených do projektu právní řád nezakotvuje právo na právní zastoupení samotných dětí (spíše než s pomocí jejich rodičů nebo opatrovníků) v občanskoprávních nebo správních řízeních, ledaže je jejich nejlepší zájem v rozporu se zájmem jejich rodičů nebo poručníků či opatrovníků.

V Anglii a Walesu mohou děti instruovat svého právního v občanskoprávních nebo správních řízeních, pokud obdržely svolení soudu, nebo jejich právní zástupce shledá, že dítě je s ohledem na svou schopnost porozumění schopné dávat mu v souvislosti s řízením pokyny.¹⁹⁵ Navzdory existujícímu zákonu však Komisaři pro děti ve čtyřech jurisdikcích Spojeného království zdůraznili, že „přiznávání samostatného právního zastoupení pro děti tam, kde je to potřeba, je nedůsledné“.¹⁹⁶

Jak bylo uvedeno výše, děti mladší 15 let v České republice nemají právo na právní zastoupení pouze na základě toho důvodu, že se ocitnou v systému soudnictví ve věcech mládeže. Řízení o činu jinak trestném má nicméně dvě stadia – nejdříve trestní předsoudní stadium (upravené standardním trestním právem) a poté občanskoprávní soudní stadium (upravené zákonem o soudnictví ve věcech mládeže a občanským procesním právem). V průběhu prvního stadia není dětem poskytnuto právní zastoupení ani bezplatná právní pomoc a je jim odepřen přístup k policejnímu spisu. V tomto stadiu je přítom dítě podrobena standardním prověřovacím úkonům, jako je podání vysvětlení na policii, snímání otisků prstů, zkouška krve nebo odebrání DNA. V rámci soudnictví ve věcech mládeže je v těchto případech uplatňován občanskoprávní (nižší) důkazní standard, než je standard trestněprávní. Ve výsledku tak mohou být děti mladší 15 let shledány odpovědné na základě důkazů shromážděných v průběhu předsoudního trestního prověřování (ovládaného stejnými pravidly jako u dospělých) bez záruky v podobě právní pomoci při shromažďování důkazů

a na základě nižšího důkazního standardu. Tato anomálie si vyžaduje další výzkum.

Bezplatná právní pomoc

Tam, kde se ocitají v postavení obviněného v trestních věcech, mají děti ve všech zemích zapojených do projektu právo na bezplatnou právní pomoc. Děti ve všech zemích (vyjma Bulharska) mají rovněž právo na bezplatnou právní pomoc ve správních nebo občanskoprávních řízeních. Vlády Spojeného království a Irska provedly v nedávných letech významné škrty v rozpočtu určenému na bezplatnou právní pomoc pro děti v občanskoprávních a správních řízeních. V Irsku je tato bezplatná právní pomoc podrobena testu prostředků rodičů a bezplatná právní pomoc v občanskoprávních případech je rovněž podrobena dalšímu testu merita věci, v rámci níž je posuzována pravděpodobnost, s jakou může být dítě v řízení úspěšné.¹⁹⁷ Irská rada pro bezplatnou právní pomoc zaznamenala průtahy mezi podáním žádosti o bezplatnou právní pomoc a momentem, kdy je dítěte v občanskoprávních řízeních právník zajištěn.¹⁹⁸

Dobrou praxí zjištěnou v Litvě je Národní program pro prevenci zneužívání a podpory pro děti, v jehož rámci může být dětem, které se stanou oběťmi zneužívání, zajištěna bezplatná právní pomoc.

Indikátor III.3. Výcvik a vzdělávání

V Irsku, Slovinsku a Španělsku je dostupných málo informací o vzdělávacích kurzech pro odborníky přicházející do kontaktu s dětmi s mentálním postižením. V Rumunsku z celkem 36 povinných kurzů pro soudce a státní zástupce pouze dva obsahují informace o právech dětí a osob s postižením.¹⁹⁹ V Maďarsku, Irsku, Litvě a Slovinsku není ani po soudcích, právnících, policejních příslušnících ani sociálních pracovních vyžadováno absolvování žádného vzdělávání, které by se týkalo nějakého aspektu práv dítěte nebo práv osob s postižením.

V České republice musí být soudci pro mládež (kteří rozhodují rovněž v případech dětí mladších 15 let) vzděláni v tom, jak jednat s dítětem, aby se cítilo bezpečně. Neexistují však žádné minimální pokyny upravující, jak by toto vzdělávání mělo vypadat. Nabyté dovednosti nejsou ani žádným způsobem posuzovány.²⁰⁰ Rovněž každé státní zastupitelství musí mít specialistu na mládež, avšak neexistuje zde zákonná povinnost, aby takový státní zástupce svou specializaci získal ještě předtím, než začne danou agendu vykonávat, ani požadavek, aby jeho kompetence byly přezkoumávány. Tento nedostatek vzdělávání odborníků působících v justici v České republice byl předmětem kritiky ze strany různých orgánů OSN.²⁰¹

192 *JM (A minor) v. Member in Charge of Coolock Garda Station* [2013] IEHC 251.

193 *Ibid.*

194 Zákon o soudech č. 94/2007, článek 454.

195 Pravidla pro rodinněprávní řízení 2010, pravidlo 16.6.

196 *UK Children's Commissioners' Report to UN Committee on the Rights of the Child* (June 2008), dostupné online z http://www.niccy.org/uploaded_docs/uncrc_report_final.pdf (naposledy zobrazeno: 27. března 2015), 13.

197 Zákon o bezplatné právní pomoci v občanskoprávních řízeních 1995, § 28.

198 Legal Aid Taskforce, "Civil Legal Aid in Ireland: Information for the Profession", Law Society of Ireland, (2008)9.

199 E-learningový kurz s názvem: "Combating discrimination, based on the ECtHR jurisprudence" určený pro soudce a studenty práv, volitelný modul na soudnictví ve věcech mládeže.

200 Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, zákon č. 218/2003 Sb., § 3(8).

201 Výbor OSN pro práva dítěte, Závěrečná doporučení: Česká republika, 4. srpna 2011, CRC/C/CZE/CO/3-4, odst. 70; a Výbor OSN pro lidská práva, Závěrečná doporučení: Česká republika, 22. srpna 2013, CCPR/C/CZO/CO/3, odst. 20(c).

V Lotyšsku je vyžadováno, aby odborníci působící v justici byli vyškoleni v oblasti práv dětí, a to včetně soudců, právníků, sociálních pracovníků a policistů, kteří pracují s dětmi v trestních, správních a občanskoprávních řízeních, a s nimi i jakákoli další osoba, která přijímá rozhodnutí, které se dotýkají nebo se mohou dotknout práv dítěte a jejich právních zájmů. Vzdělávání sestává ze 40 hodinového programu, který musí být absolvován do roka od chvíle, kdy se odborník ujal své pozice. Každých pět let je třeba absolvovat 24 hodinový obnovovací kurz.

Ve Španělsku je povinné vzdělávání v oblasti práv dětí požadováno u specialistů policejních oddělení pro děti,²⁰² avšak toto vzdělávání nezahrnuje práva dětí s mentálním postižením. V Maďarsku neexistuje povinné vzdělávání pro soudce, právníky, policisty a sociální pracovníky, nýbrž však pro zástupce práv dětí,²⁰³ kteří chrání práva dětí umístěných

v náhradní péči, včetně ústavů, pěstounských rodin a dětských domovů. Mezi ně spadají právníci, učitelé, policisté, sociální pracovníci a další lidé se zkušenostmi s poskytováním služeb dětem nebo právům dětí. Musí rovněž absolvovat 120 hodinový kurz a zkoušku a následně každý rok další 14 hodinový výcvik. Práva dětí s mentálním postižením nejsou do tohoto výcviku zahrnuta. Jak bylo poznamenáno výše, dvacet zástupců práv dítěte v zemi je zodpovědných přibližně za 22 000 dětí.

V Irsku je nabízen slibný dvouletý specializační program policii (Garda Síochána) zaměřený na výslechové techniky pro všechny oběti, včetně obětí s mentálním postižením. Jedná se o intenzivní program zahrnující několikaměsíční stáž v neziskové organizaci. V roce 2007 bylo vyškoleny 112 příslušníků Gardy.²⁰⁴

Doporučení

- S.** Vlády všech zemí by měly zajistit, že národní instituce pro ochranu lidských práv budou mít pravomoc iniciovat řízení jménem dětí před národními i mezinárodními soudy a jinými mechanismy v těch případech, kdy těchto práva dětí byla porušena.
- T.** Vlády všech zemí by měly zajistit, že národní instituce pro ochranu lidských práv a neziskové organizace budou mít aktivní legitimaci podávat jménem dětí s mentálním postižením žaloby (individuální nebo skupinové) u národních a mezinárodních soudů a mechanismů. V souvislosti s podáním těchto žalob by měli mít rovněž možnost požádat o bezplatnou právní pomoc.
- U.** Vlády všech zemí musí zajistit, že všem dětem bude zaručen přístup k obhájci neprodleně poté, kdy dojde ke zbavení jejich osobní svobody a že obhájce bude povinen poskytovat pomoc dítěti v průběhu všech stadií výslechu a v průběhu všech stadií řízení, v němž dítě figuruje v postavení obviněného.
- V.** Vlády všech zemí musí zajistit, že všem dětem bude poskytnut neprodlený přístup k právníkovi v občanskoprávních a správních řízeních, v nichž:
 - a.** nejlepší zájem dětí odporuje zájmů rodičů, poručníků nebo opatrovníků;
 - b.** přání dětí odporují přáním jejich rodičů, poručníků nebo opatrovníků a dítě je schopno formulovat svá vlastní přání v souladu se svými rozvíjejícími se schopnostmi; a
 - c.** děti byly poučeny o možnosti samostatného právního zastoupení a požádaly o něj.
- W.** Vlády všech zemí by měly zajistit, že všem dětem bude v průběhu řízení poskytnuto bezplatné právní zastoupení, pokud jsou jeho účastníky. Náklady na bezplatnou právní pomoc by následně neměly být dítěti uloženy k náhradě v případě, že je dítě shledáno odpovědným z protiprávního činu nebo je v řízení o své žalobě či stížnosti neúspěšné. Právo na bezplatnou právní pomoc by nemělo podléhat osvědčovací povinnosti.

202 Tento kurz je dostupný z: <http://www.intervencionsocial.es/formacion-info/online/menores/> (naposledy zobrazeno: 27. března 2015).

203 Nařízení vlády č. 214/2012 (30. července 2012) o dokumentačním centru pro pacienty, klienty sociálních služeb a dětská práva, §§ 4–5.

204 Na tento tréninkový kurz byl partner realizující výzkum upozorněn v rozhovoru s Gardai (policií), realizovaném v Centru pro právo a politiku v oblasti postižení, NUI Galway: 9. červen 2014. Veřejně nejsou dostupné žádné informace o tomto kurzu.

X. Vlády všech zemí by měly zajistit, že dětem s mentálním postižením bude poskytnuta bezplatná právní pomoc v občanskoprávních a správních řízeních a že tato bude zahrnovat poskytnutí přiměřených úprav nezbytných k tomu, aby se děti s mentálním postižením mohly účinně do řízení zapojit.

Y. Vlády všech zemí by měly zajistit, že všichni odborníci působících v soudních nebo správních systémech, kteří přicházejí do kontaktu s dětmi s mentálním postižením, budou absolvovat pravidelná certifikovaná školení v oblasti práv dítěte a práv osob se zdravotním postižením, jakož i školení zaměřené na praktická opatření, které je nezbytné pro ochranu práv dětí s mentálním postižením učinit.²⁰⁵

²⁰⁵ V rámci tohoto projektu byl vytvořen online vzdělávací nástroj pro odborníky v justičních systémech, kteří přicházejí do kontaktu s dětmi s mentálním postižením. Nástroj je dostupný z: www.mdac.org.

Příloha 1: Projektoví spolupracovníci

Manažerský tým projektu

Advokační centrum pro mentálně postižené (Mental Disability Advocacy Center (MDAC))

MDAC je mezinárodní lidskoprávní organizace, která využívá právo, aby chránila rovnost, inkluzi a spravedlnost pro lidi s mentálním postižením na celém světě. Naší vizí je svět rovnosti, v němž emoční, psychické nebo mentální odlišnosti jsou ceněné stejně; v němž je vlastní autonomie a důstojnost každého člověka respektována a v němž všichni lidé požívají lidská práva bez jakékoli formy diskriminace.

Anna Lawson, profesorka práva, Centrum pro studia postižení (Centre for Disability Studies), Univerzita v Leeds

Univerzita v Leeds je jednou z největších vysokoškolských institucí ve Spojeném království a jednou z horních deseti institucí v oblasti výzkumu ve Spojeném království. Právnícká fakulta a Centrum pro studia postižení na Univerzitě v Leeds spolupracovaly na tomto projektu. Právnícká fakulta je jednou z předních právnických škol ve Spojeném království a byla oceněna vynikajícím ratingem pro mezinárodní kvalitu svého výzkumu ze strany 2008 Research Assessment Exercise. Centrum pro studia postižení je mezinárodním lídrem na poli studií postižení, který se stává místem rostoucího zájmu a sdílení informací z celého světa.

Profesorka Anna Lawson je ředitelkou Centra pro studia postižení. Hraje vedoucí roli v řadě interdisciplinárních národních i mnohonárodních výzkumných projektů (včetně

projektů pro NHS England, Agenturu EU pro základní práva a Evropskou komisi) a publikovala ve více než 25 zemích. Mimo akademickou sféru pracuje Anna pro Komisi pro rovnost a lidská práva, CHANGE (jíž předsedá) a China Vision.

Eilionóir Flynn, lektorka seniorka a vedoucí katedry Centra pro právo a politiku v oblasti postižení (Centre for Disability Law and Policy (CDLP)), Národní univerzita Irsko v Galway (National University of Ireland Galway)

CDLP sídlící v Irsku se zaměřuje na prosazování sociální spravedlnosti a lidských práv osob se zdravotním postižením prostřednictvím legislativních a politických reforem. S nejvýznamnějšími oceněními v oblasti výzkumu a několika nejvíce respektovanými odborníky v radě zaměstnanců si CDLP vydobylo pozici lídra v oblasti politiky, a to jak v Evropě, tak i mimo ni. Od doby, kdy bylo v roce 2008 s pomocí štědrého grantu od Atlantic Philanthropies zřízeno, CDPL udělalo významný pokrok, přičemž dnes v Evropě existují pouze další dvě obdobné instituce. Ředitelé CDPL – Gerard Quinn a Eilionóir Flynn – jsou mezinárodně široce respektovanými a uznávanými autoritami na mezinárodní a komparativní právo v oblasti postižení. Od svého vzniku CDPL získalo přibližně 8 milionů eur z grantů Evropské unie určených na výzkum, Soros Open Society Foundations a dalších zdrojů.

Partneři projektu

Bulharsko

Global Initiative on Psychiatry, Sofia (GIP-Sofia)

Mise a vize GIP-Sofia je prosazovat lidskou, etickou a účinnou psychiatrickou péči napříč světem a podporovat globální síť jednotlivců i organizací s cílem formulovat nezbytné reformy a za tyto lobbovat a implementovat je. GIP-Sofia realizuje projekty a aktivity, které zlepšují všechny aspekty systémů psychiatrických systémů a péče, včetně deinstitutionalizace a transformace ústavní péče; uschopňování lidí s mentálním postižením, pečující osoby a odborníky; zapojování se do

vytváření politik a advokačních aktivit a implementace anti-stigmatizujících a veřejných osvětových kampaní pro lidi s mentálním postižením.

Česká republika

Liga lidských práv

Vizí Ligy je spravedlivá, svobodná a angažovaná společnost pro všechny. Od svého vzniku v roce 2002 Liga systematicky prosazuje lidská práva, včetně práv osob se zdravotním postižením a dětí, mj. prostřednictvím realizace výzkumů,

přípravy analýz, psaní alternativních zpráv orgánům OSN a zastupování strategických případů. Liga je členskou organizací Fédération Internationale des Droits de l'Homme (FIDH).

Maďarsko

Dr Judit Zeller

Dr Judit Zeller právnička v kanceláři Komisaře pro základní práva (národní preventivní mechanismus ve smyslu Opčního protokolu k Úmluvě OSN proti mučení) a lektorka seniorka na Univerzitě v Pécs. Dříve působila jako právnička v právní kanceláři Úřadu komisaře pro základní práva v Maďarsku, kde se podílela na šetření v oblasti práv dětí, práv osob s postižením a lidských práv v psychiatrii. Rovněž pracovala jako praktický psycholog v Centru ochrany dítěte v regionu Baranya v Maďarsku.

Irsku

Centrum pro právo a politiku v oblasti postižení (CDLP), Univerzita v Galway

Viz výše -manažerský tým projektu.

Lotyšsko

Resource Centre for People with Mental Disability (RC ZELDA)

RC ZELDA prosazuje deinstitucionalizaci a rozvoj komunitních služeb v oblasti psychiatrie a sociálních služeb pro osoby s mentálním postižením (osoby s mentálním postižením a osoby s psychosociálním postižením) prostřednictvím výzkumů, monitorujících pozorování lidských práv, právních advokačních aktivit, strategické litigace a aktivit směřujících k informování a vzdělávání veřejnosti. RC ZELDA má téměř osmiletou zkušenost v oblasti výzkumu a monitorování lidských práv a spolupráce s vládou za účelem harmonizace národních zákonů a dalších předpisů s mezinárodními lidskoprávními standardy v oblasti práv osob s mentálním postižením.

Litva

Mental Health Perspectives (dříve známé jako Global Initiative on Psychiatry, kancelář ve Vilniusu) (PSP)

PSP je nezisková organizace se čtrnáctiletou zkušeností v oblasti lobbyngu, síťování, zvyšování povědomí, advokačních aktivit, rozvojových a mobilizačních aktivit směřujících k prosazování lidských, etických a účinných psychiatrických služeb a rozvoje politik na celém světě. PSP je obzvláště aktivní v regionech střední a východní Evropy, stejně jako ve střední Asii. PSP poskytuje podporu široké síti jednotlivců a organizací při rozvoji, advokačních aktivitách, výzkumu, monitorování a implementaci reformy v oblasti psychiatrické péče a služeb,

sociální integrace a inkluze, práv dětí, lidských práv a zákazu diskriminace.

Rumunsko

Centre for Legal Resources (CLR)

CLR se aktivně zasazuje o zřízení a fungování právního a institucionálního rámce, který by poskytoval záruku sledování lidských práv a rovných příležitostí, svobodného přístupu ke spravedlnosti a který by přispíval k využití jeho právní odbornosti v obecném veřejném zájmu.

Slovensko

Univerzita v Ljubljani – Fakulta sociální práce (UL-FSD)

UL-FSD je jediným vysokoškolským zařízením v oblasti sociální práce ve Slovinsku, který vytvořil specializované obory jako je práce s mládeží, se staršími lidmi, ženami, lidmi s duševní poruchou nebo s postižením a etnickými menšinami. Za uplynulých 25 let UL-FSD realizovala téměř 100 základních a aplikovaných výzkumných projektů a spolupracovala na řadě rozvojových projektů. Vedle teorie sociální práce a konceptů zahrnovala hlavní témata výzkumů práci dobrovolníků, komunitní práci, skupinovou práci, evaluační metody a vlastní evaluaci postupů a programů sociální práce a administraci sociální práce. Fakulta se rovněž zapojila do plánování komunitních služeb realizovaného neziskovými organizacemi v oblasti sociální práce, zejména na rozvoj zprostředkujících struktur (skupinové domovy, bezpečné domovy, krizové týmy), práci s rodinami, street work, centra mládeže, výuku sociálních dovedností, individuální plánování a financování a další komunitní přístupy.

Španělsko

„Bartolomé de las Casas“ Institut pro lidská práva, Univerzita Karla III. v Madridu

Institut je tvořen výzkumným týmem, sestávajícím z profesorů a výzkumníků příslušejících k Univerzitě Karla III. v Madridu s různým profesním zaměřením, z různých kateder a výzkumných skupin, přičemž mnoho z nich je součástí Katedry mezinárodního práva, církevního práva a filozofie práva. Jeho hlavními cíli jsou: prosazovat samotnou hodnotu lidských práv; vytvořit rámce pro reflexi a debatu o lidských právech a rozvíjet výzkumnou činnost v oblasti lidských práv, prosazovat vědecký přístup k lidským právům a posílit výuku lidských práv.

Spojené království

Univerzita v Leeds

Viz výše - manažerský tým projektu.

Členové Expertního panelu

Andrea Coomber, ředitelka JUSTICE, organizace pro komplexní legislativní reformu a lidská práva, jejímž cílem je ve Spojeném království posílit justiční systémy – správní, občanskoprávní a trestní.

Camille Latimier, Human Rights Officer, Inclusion Europe, Evropská asociace organizací osob s mentálním postižením a jejich rodin

Dainius Pūras, zvláštní zpravodaj OSN pro právo na zdraví.

Gerison Lansdown, mezinárodní advokát pro práva dítěte.

Mária Herczog, členka Výboru OSN pro práva dítěte a předseda Eurochild, sítě organizací a jednotlivců pracujících

v a napříč Evropou s cílem prosazovat práva a blaho dětí a mladých lidí.

Stéphanie Burel, mezinárodní konzultantka v oblasti práv dítěte a manažerka projektu v období od května 2013 do března 2014.

Ursula Kilkelly, profesorka a děkanka Právnické fakulty, University College Cork, Irsko.

Konzultantka

Vanessa Sedletzki, mezinárodní konzultantka pro lidská práva, správu věcí veřejných a politiku.

